

Lunds Universitet
Kandidatuppsats i idé- och lärdoms historia
ILHK02
Handledare: Matthew Norris
HT2017

And she kept faith alive

Vittoria Colonna, Jungfru Maria, och skapandet av en ny kvinnlig identitet.

Ellinor Fransson

And she kept faith alive.

Vittoria Colonna, the Virgin Mary, and the creation of a new female identity.

Abstract

Ideas regarding women, womanhood, and femininity are and always have been a controversial as well as ever-changing and evolving subject, which has occupied the thoughts of a number of men and women throughout history and keeps doing so. The subject of this paper is to study some views on femininity, womanhood, and female strength and worth, in a certain time, place, and cultural context, as well as how constructs of feminine strength could be used as a tool to help create a new form of female identity during that era. Through the study of Vittoria Colonna, one of the first and most successful woman writers and poets in Europe, and her spiritual poetry and written meditations, my aim is to find and present the “new” female ideal and identity that Colonna created and openly presented to her peers and her readers alike.

Vittoria Colonna herself was active as a writer, poet, and religious reformer during the Italian renaissance, and was a most prolific poet and avid writer of letters, and in her texts, in personal letters as well as in her poetic works and meditations, discussions of the worth and strength of women are repeatedly present, often in the form of one of the most important figures in Christianity; the Virgin Mary, Mother of God. The primary source material for this study is Colonna’s poetic meditation on the Virgin’s experience during and after the crucifixion, *Pianto della Machesa di Pescara sopra la passione di Christo*, from which I will draw examples of Colonnas often very personal, sophisticated, and pro-woman version of Mary, and by extension, her positive and in many ways modern and slightly controversial views on womanhood and the role and competence of women and the female gender.

Keywords: Vittoria Colonna, Virgin Mary, Italy, renaissance, spiritualism, poetry, women writers, religious reform, representation, identity, feminism.

Innehållsförteckning

1 Inledning.....	1
1.1 Syfte och frågeställning	2
1.2 Teoretiska perspektiv	3
1.3 Forskningsläge.....	4
1.4 Material och metod.....	5
1.5 Kort om citat och noter	7
2 Historisk kontext	7
2.1 Reformationen och reformtankar.....	8
2.2 Renässansen och humanismen.....	10
2.3 <i>Querelle des femmes</i> , debatten om kvinnan och kvinnor i debatten	11
2.4 Vittoria Colonna – åren 1490–1525	15
2.5 Vittoria Colonna efter 1525 – författarskap och religiös reform.....	18
2.6 Mariadyrkan – en kort sammanfattning.....	21
3 Analys – Colonnas representation av en positiv kvinnlig identitet utifrån <i>Pianto</i>	24
3.1 Kort om Colonnas korrespondens, gällande breven till Costanza d’Avalos och representationen av kvinnlig kompetens och värdighet i dessa brev.....	25
3.2 <i>Pianto della Marchesa di Pescara sopra la passione di Christo</i> : information rörande verket, kontextualisering, och bakgrund till dess tillkomst.	27
3.2.1 Kvinnlig representation i Colonnas <i>Pianto</i>	31
4 Sammanfattning och slutsatser.....	39
5 Litteraturförteckning	41
6 Bildbilagor.....	42

1 Inledning

Ofta när man talar om kvinnliga helgon, i synnerhet Jungfru Maria, är det i ett spirituellt och inte sällan mystiskt sammanhang, eller, alternativt, beskrivs hon som Oskulden och Modern, med fokus på kyskhet och, paradoxalt nog, kvinnans roll som barnaföderska och som moder. Det är dessa bilder vi oftast ser av Maria; den ömma och omhändertagande modern, eller för den mer bevandrade i kristen doktrin, som den mystifierade himladrottningen runt vilken så mycket brudmystik, och så många visioner och uppenbarelser, kretsar. Idéen och bilden jag vill komma åt är en annan, inte okänd men betydligt mindre vanligt förekommande; bilden av Maria som människa, som kvinna, och som en tänkande och kännande och agerande person, som representant och symbol och förebild för generation efter generation av kristna kvinnor, och hur denna för många nästan levande symbolen förändrades och omskapades för att passa varje ny tidsanda.

1500-talsförfattaren och -poeten Vittoria Colonna (1490–1547) var redan under sin levnadstid en erkänd och uppskattad publicerad författare, och gjorde sig framför allt känd genom sin petrarciska lyrik, och sitt samröre med renässansens främsta intellektuella tänkare, konstnärer, författare, och reformatörer. Colonna var inte bara en skicklig poet, hon var även en välutbildad och intellektuell teoretiker, intresserad av frågor om teologi, spiritualitet, reform, och kvinnors värde och roll i samhället såväl som i den katolska ideologin; det framkommer inte minst i hennes omfattande brevsamlingar, men även i de sonetter hon utbytte med konstnären och poeten Michelangelo, och i den text som kommer utgöra en viktig del av undersökningens källmaterial; hennes *Pianto della Marchesa di Pescara sopra la passione di Christo. Oratione della Medesima sopra la Ave Maria*¹, initialt publicerad postumt 1556 i Venedig.² Colonnas *Pianto* är en känslostark och samtidigt tydligt intellektuell och analyserande meditation över passionshistorien, med stort fokus på de kvinnor som närvarade, i synnerhet Jungfru Maria. Med Colonnas blick hoppas jag kunna placera symbolen Maria, tillsammans med andra framträdande kvinnliga helgon och bibliska kvinnor, utanför katolsk ideologi, och se hur de användes som en del i den under renässansen framväxande debatten om kvinnor och kvinnors värde och rättigheter, såväl som i konstruktionen av Vittoria Colonnas nya, gränsöverskridande idé och kreation av en ny kvinnlig identitet.

¹ I fortsättningen kommer jag stundtals, för enkelhetens skull, referera till texten endast under den vedertagna titeln *Pianto*, istället för den fullständiga titeln.

² Dateringen av textens ursprungliga tillkomst är däremot osäker, men sannolikt uppkom texten, i form av ett brev från Vittoria Colonna, troligen till hennes vän och kapucinmunken Bernardino Ochino, omkring år 1540.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med undersökningen kan uppfattas på flera sätt; det givna syftet kan sägas vara att undersöka och studera hur bilden av Jungfru Maria i Vittoria Colonnas verk speglade, påverkade, och/eller påverkades av bilden av kvinnan och hennes karaktär och roll i det katolska Italien under renässansen; det skulle också kunna relateras till ett betydligt större och mer omfattande syfte, nämligen att studera, lyfta fram, och belysa kvinnor och kvinnors liv genom historien. Med genusforskningens framsteg sedan 1980-talet har detta blivit ett allt mindre kontroversiellt ämne, men är trots dess relativa normalisering fortfarande ett omdiskuterat, stundtals marginaliserat, och framför allt ett viktigt ämne. Jag är ofta motvilligt inställd till att rättfärdiga ett historiskt ämnes relevans genom att relatera det till det moderna samhället eller vår egen tids samhällsdebatt. Jag menar istället att historiska studier har sina förtjänster även utan att direkt kunna kopplas till en nutida diskussion, och att det har ett värde även utöver att agera bakgrund till nutiden; trots detta vill jag argumentera för att ämnen som berör kvinnors, och andra marginaliserade och ofta osynliggjorda grupper, historia bör lyftas fram. Representation är viktigt, oavsett om det är i populärkulturen eller i historieskrivningen, och därför menar jag att den här typen av undersökningar är viktiga på flera plan, och därmed blir även denna undersökning viktig. Att lyfta fram kvinnor genom historien, som på ett så fundamentalt och banbrytande sätt som Vittoria Colonna påverkade och influerade den intellektuella, litterära, och spirituella sfären under en tid av omvälvning och förändring bör därför, i min mening, betraktas som såväl relevant som intressant.

Genusforskning och "kvinnohistoria" är numera inte betraktade som alls så kontroversiella ämnen som de än gång var, och begrepp som "genusperspektiv" är något av ett trendord, och har varit det under en relativt lång period nu. Trots detta, och trots de stora framsteg som har gjorts inom jämställdhet mellan könen och kvinnors rättigheter är det fortfarande en aktuell och pågående debatt, och på många sätt fortfarande en kamp, som är långt ifrån avslutad. För mig är det viktigt att veta var denna debatt kommer ifrån, vilka som har fört den tidigare, hur den startades och varför den växte fram, och för att kunna se denna historia i sin helhet räcker det inte med att studera varken det som kallas första, andra, eller tredje vågen-feminismen, inte Simone de Beauvoir och *Det andra könet* (1949), eller 1800-talets suffragetrörelse. Den allra tidigaste, utvecklade kvinnorrörelsen startade redan 1405, när den italiensk-franska Christine de Pizan publicerade sitt verk *Kvinnostaden*, vilken blev startskottet för 400 år lång

litterär debatt, *Querelle des femmes*, som inte tar slut förrän 1800-talets moderna kvinnorrörelse tar över.

Mot bakgrund av detta menar jag att diskussioner kring kvinnor som på ett så märkbart sätt deltog i sin samtids debatter och i skapandet av det moderna samhället alltid är relevanta och aktuella, ur ett historiskt perspektiv såväl som för vår egen tids samhällsdebatt, och även om 2000-talets sekulära Sverige inte har många likheter med den katolska Italien under 1500-talet, är frågan om kvinnlig identitet, identitetsskapande, och vikten av positiv representation något som aldrig slutar vara aktuellt; och därmed blir studiet av dessa fenomen i allra högsta grad relevant.

Undersökningens frågeställning kan sammanfattas till följande:

Vilken kvinnosyn och vilka idéer om kvinnlighet och det kvinnliga könets roll och förmåga framträder i Colonnas texter, och hur samspelar dessa med sin historiska kontext? Hur och på vilket sätt kan Colonnas skapande av kvinnlig representation och hennes identitetsskapande utifrån bibliska och litterära förebilder utläsas i verket *Pianto della Marchesa di Pescara sopra la passione di Christo*, i synnerhet i relation till hur kvinnor, framför allt den bibliska Jungfru Maria, porträtteras i detta verk?

1.2 Teoretiska perspektiv

Det genomgående perspektivet för uppsatsen kommer, av förklarliga skäl, vara ett historiskt genusperspektiv, och genusteori kommer på många sätt influera undersökningen. Termen ”genus” och varianter av denna syftar i det här sammanhanget till de teorier gällande kön som social och/eller politisk konstruktion och hur de påverkar människor och de samhällen i vilka människor lever och har levt. Eftersom undersökningen bör betraktas som genushistorisk kommer alltså det historiska perspektivet, tillsammans med ett utpräglat genusperspektiv, att vara de i huvudsak använda teorierna och perspektiven. Studiet av Vittoria Colonna och hennes skrifter i vilka kvinnor spelar en framträdande roll kommer alltså att läsas och analyseras utifrån det faktum att huvudaktörerna, det vill säga såväl författaren som personerna i hennes texter tillhör den sociala kategorin ”kvinna”, och existerar och agerar i en extremt androcentrisk kontext. Eftersom källorna består av texter skrivna av en kvinna, i en tid då kvinnor sällan uppmuntrades att skriva eller ens gavs chansen till utbildning, och handlar om kvinnor (specifikt handlar verket om Maria, men kan sägas handla om kvinnor och kvinnans roll och kapacitet även på ett mer generellt plan), och dessutom lyfter fram kvinnan som intellektuell, dygdig,

moralisk, och högt stående, vore det, i min mening, nästintill omöjligt att närma sig ämnet utan ett visst mått av genusperspektiv. Eftersom jag medvetet väljer att ta avstånd från en gängse historie-androcentrismen och istället fokusera på kvinnor, och deras relationer till sig själva som social grupp och till varandra, kommer undersökningen oundvikligen bli, till stor del, genushistorisk.

Trots att primärkällan är starkt religiös kommer kristen ideologi och teologi inte att vara det mest framträdande objektet för undersökningen; istället kommer fokus att ligga på samhälle, kultur, politik, och kvinnosyn. Dock måste religionen, katolicismen i det här fallet, och därmed även ecklesiastisk politik, nästan alltid tas i beaktande vid undersökningar av den här tidsperioden och/eller geografiska platsen; 1500-talets Italien är närmast omöjligt att diskutera utan att samtidigt, i viss mån, även diskutera den katolska kyrkan och dess inflytande. Detta medför även en patriarkal, dvs mansstyrd, kultur och samhällsstruktur, vilket givetvis, i en undersökning som denna, ger anledning till att applicera ett visst genusperspektiv. Hur tidens rigida könsroller och den rådande könsmaktsordningen påverkade samhället och de kvinnor som levde i detta samhälle är givetvis av intresse, och kan på många sätt anses vara av stor relevans i undersökningen av Vittoria Colonnas författarskap och hennes samtida litterära kontext.

1.3 Forskningsläge

Forskningen om den italienska renässansen och dess kvinnliga författare kan upplevas som bristande i Sverige, men är utomlands, i synnerhet i Storbritannien, USA, och givetvis, Italien, ett relativt väletablerat ämne inom den humanistiska forskningen, framför allt inom historia och litteraturhistoria. Renässansen, Mariakulten, och genushistoria är långt ifrån utforskade ämnen, och detsamma gäller Vittoria Colonna och hennes författarskap; exempelvis utkom 2016 *A Companion to Vittoria Colonna*, ett omfattande och interdisciplinärt samlingsverk som involverat forskare från flera olika humanistiska fält.³ Likaså publiceras, kanske inte alltför ofta, men regelbundet artiklar, essäer och andra akademiska texter som berör Colonna, framför allt inom språk- och litteraturvetenskapliga discipliner, men även inom allmän historieforskning, genushistoria, och kulturhistoria. Under arbetsprocessen med min egen undersökning har just artiklar från olika akademiska tidskrifter varit en stor tillgång, för att öka min insikt och kunskap

³ Abigail Brundin, Tatiana Crivelli, & Maria Serana Sapegno (red.), *A Companion to Vittoria Colonna*. (Lieden, Boston 2016).

om Colonna och hennes liv, tid, och författarskap, men även för att få ett bättre grepp om den så kallade renässansfeminismen och -humanismen, Mariakulten och tilltron till denna, och den tidens litteratur och religiösa poesi och dess innebörder.

Sedan den på många sätt banbrytande historikern och feministen Joan Kelly (1928–1982), ställde frågan ”Hade kvinnor en renässans?” i en essä med samma titel har frågan diskuterats och omformulerats av ett antal forskare, författare, och teoretiker, och sedan Kellys tydliga ”nej” har få velat ge ett entydigt svar.⁴ Jag ämnar inte på något vis försöka finna ett svar på frågan, utan sällar mig till dem som dragit den något mer nyanserade slutsatsen att frågan, liksom svaret, är långt mer komplex än det kanske verkar vid första anblick. Frågan i sig är intressant, men så välundersökt i dagens forskningsläge att det på denna nivå skulle vara en nästintill omöjlig uppgift att tillföra något nytt, istället vill jag undersöka den mer specifika bilden av Jungfru Maria, och i förlängningen bilden av kvinnan, i Vittoria Colonnas verk, ett ämne som inte är nytt eller okänt, men där väsentligt mindre omfattande forskning har gjorts. Abigail Brundins artikel *Vittoria Colonna and the Virgin Mary* är sannolikt den tidigare genomförda forskning som delar flest beröringspunkter med denna undersökningen, då den, vilket framkommer av titel, behandlar just Colonnas relation till Jungfru Maria, och dessutom diskuterar hennes kvinnosyn och tankar kring kvinnlig identitet.⁵ Brundins artikel har dock ett vidare perspektiv och diskuterar relativt kortfattat *Pianto*, och lägger även ett stort fokus på Colonnas sonetter, brev, och spirituella poesi, medan jag har valt att göra en undersökning inriktad specifikt på texten *Pianto*, och göra en djupgående textanalys utifrån endast denna. Artikeln av Brundin kommer utgöra sekundärmaterial i min undersökning, tillsammans med ett antal andra artiklar och böcker av forskare så som Sara M. Adler, Virginia Cox, Miri Rubin, och Una D’Elia, vilkas forskning berör renässanslitteratur och -feminism, kvinnliga författare under den tiden, genushistoria, Mariakulten, och Vittoria Colonna, för att nämna några för min undersökning relevanta exempel på tidigare forskning.

1.4 Material och metod

Undersökningens källmaterial består, till övervägande del, av Vittoria Colonnas *Pianto della Marchesa di Pescara sopra la passione di Christo*, en meditation över Jungfru Marias lidande

⁴ Joan Kelly, ”Did women have a renaissance?” *Women, History, and Theory: The essays of Joan Kelly*. (Chicago 1984).

⁵ Abigail Brundin, ”Vittoria Colonna and the Virgin Mary”, *The Modern Language Review*, 96:1 (2001) p. 61-81.

och den bibliska passionshistorien, med fokus på Marias upplevelser och känslor under och dagarna efter Jesu korsfästelse. Vittoria Colonna (1490–1547) var under sin livstid, och är så än idag, mer känd som en sekulär författare och petrarcisk poet, men efterlämnade även ett stort antal texter med mer religiöst innehåll, däribland ovannämnda *Pianto*, och ett antal sonetter, samt en omfattande brevväxling med flera av hennes samtids mest framstående personer, däribland konstnären Michelangelo Buonarroti och drottning Marguerite av Navarra, vilka Colonna var nära vän med. Även om hennes *Pianto* innehar en rollen som primärkälla i undersökningen, kommer även delar av andra bevarade dokument, i synnerhet brev till och från Vittoria Colonna att diskuteras, dock mer kortfattat och dessa kommer snarare att agera som en bakgrund och extra insyn i Colonnas kvinnosyn. Dessa brev är per definition ett källmaterial, men i denna undersökningen kommer de att inta en sekundär roll, medan *Pianto* är undersökningens huvudsakliga källa.

Materialet kommer i undersökningen att till viss del agera som en sammanlänkare, genom att knyta ihop Vittoria Colonna, renässansens Italien, den katolska Mariakulten, och idén om Jungfru Maria. Att finna material var aldrig ett problem, svårigheterna har snarare legat i att sortera och ordna, och kanske i synnerhet i att tolka och analysera materialet; dels finns den språkliga barriären, i och med att textens originalspråk är italienska, och jag därför tvingas arbeta med översättningar, vilket alltid innebär en viss problematik, bland annat på grund av att man då inte kan studera en texts alla nyanser och aspekter så som ordval, språkets olika betydelser och skiftningar, grammatik och metaforer i dess original. På högre forskningsnivå skulle det utan tvekan vara en brist att inte ha tillgång till texten på originalspråk, men i den här undersökningen menar jag att materialet är tillräckligt, i synnerhet tillsammans med det relativt omfattande sekundärmaterialet jag har till hands. Kontext och förståelse för materialets bakgrund, tillkomst, litterära språk, och dess innehåll är viktigt för alla textbaserade undersökningar, och det är något jag hoppas, och strävar efter att, kunna uppnå genom att kombinera studier av det valda källmaterialet med den omfattande sekundärlitteraturen, vilken i synnerhet bidrar till undersökningen genom att skapa en kontextualisering och en förståelse för det sammanhang i vilket källmaterialet uppstod.

Undersökningen kommer alltså att bli en form av historisk fallstudie, över Vittoria Colonnas liv, person, och författarskap, såväl som en studie av specifika texter, i synnerhet Colonnas *Pianto*, och hur skrifter som denna, placerad i sin korrekta historiska kontext, kan läsas och tolkas som en diskussion kring kvinnors värde och rättigheter. Med hjälp av historisk kontextualisering, tillsammans med en genushistoriskt och -vetenskapligt inriktad analys, är målet för undersökningen att utläsa Colonnas, och i förlängningen kvinnors, historiska kamp

för rätten till utbildning, frihet, värdighet, och existens, såväl som Colonnas personliga skapande av en kvinnlig identitet, utanför de traditionella könsnormerna, men utan att göra avkall på sin egenvalda kvinnlighet.

1.5 Kort om citat och noter

Eftersom merparten av undersökningens arbetsmaterial, sekundärlitteratur såväl som källmaterial, är skrivet på engelska, eller översatt från italienska eller latin till engelska, har jag i det här fallet valt att inte göra egna översättningar till svenska. Under arbetet med källtexterna, det vill säga Vittoria Colonnas poesi, brev, och meditation, vilka alla ursprungligen är skrivna på italienska, har jag på grund av bristande språkkunskaper tvingats arbeta med översättningar, och då texterna i många fall är poetiska vill jag inte utsätta dem för ytterligare en översättning; i synnerhet eftersom jag saknar den språkliga kunskapen såväl som den poetiska talangen som krävs för att göra dem rättvisa. Citat från källmaterialet kommer alltså att återges utifrån de engelska översättningar som finns tillgängliga. På grund av detta har jag även valt att behålla citat från sekundärlitteraturen på dess originalspråk, engelska, helt enkelt för att skapa en större enhet i uppsatsens citat och minska risken för missförstånd och felöversättningar.

Fotnoter kommer i uppsatsen att användas i huvudsak som referenser, men kommer även stundtals att användas på ett mer resonerande vis; för att förklara eller förtydliga vissa ord, begrepp, och företeelser, samt delge mindre fakta och anekdoter som jag anser, och förhoppningsvis även läsaren kan finna, vara av intresse, om än inte nödvändiga för förståelsen av undersökningens huvudämne. Jag har valt denna metod för att inte bryta upp huvudtexten mer än nödvändigt, men ändå erbjuda läsaren att ta del av denna information, om så önskas.

2 Historisk kontext

Ett av målen med den här undersökningen kan sägas vara att nå fram till och frilägga Vittoria Colonnas tankar, idéer, och åsikter, och för att förstå Colonna och hennes texter krävs en viss kunskap om och förståelse för den kontext i vilken dessa tankegångar uppstod, och i vilken hennes texter producerades. Den historiska bakgrunden och kontextualiseringen blir därför ett

viktigt kapitel i denna undersökning; utan den bakgrund som förmedlas här saknar nästkommande kapitel, i vilket Colonnas skrifter undersöks och analyseras, kontextualisering, och utan denna kontext är en förståelse för hur dessa texter uppkom, användes, och mottogs nästintill omöjlig att uppnå. Detta kapitel kommer därför att behandla den historiska bakgrunden, och de händelser och samhällsdebatter som strax innan och under Colonnas tid pågick och påverkade hennes samtid och författarskap, däribland den protestantiska reformationen och de katolska reformrörelserna, *Querelle des Femmes* och diskussionerna om kvinnor och kvinnors värde och rättigheter, en grundläggande genomgång av den katolska Mariakulten, samt en biografi över Vittoria Colonnas liv och författarskap.

2.1 Reformationen och reformtankar

1500-talet kännetecknas på många sätt av förändring och omvälvning: krigen rasade i Europa, en ny värld utforskades på andra sidan Atlanten, den kristna kyrkan var återigen i konflikt med sig själv, och nya trossystem och religioner uppstod. De så kallade *italienska krigen*, vilka pågick mellan åren 1494–1559, var en serie krig och konflikter om kontrollen över de italienska staterna, i vilka flertalet europeiska makter, i synnerhet Frankrike, Spanien, Kyrkostaten, det Tysk-romerska riket, England, Skottland, och de italienska stadsstaterna, och till viss del även det Osmanska riket, var involverade. Utöver konflikterna centrerade till nuvarande Italien pågick under 1500-talet i det närmaste konstant någon form av väpnad konflikt; krig mellan nationer, inbördeskrig, religiösa krig, revolter, och uppror. Ytterst få länder var besparade från det kaos och lidande och den instabilitet som krig medför. Samtidigt skedde en destabilisering inom en av de få konstanta makthavande instanserna i senmedeltidens och renässansens Europa; den kristna kyrkan genomgick den största splittringen sedan 1054, ibland kallad den östliga eller den öst-västliga schismen, då den östliga ortodoxa kyrkan och den västliga katolska slutligen separerades och blev åtskilda entiteter.⁶ 1500-talets splittring av kyrkan, vilken ofta sägs ha inletts när Martin Luther 1517 presenterade, eller som många berättelser hävdar, spikade upp sina 95 teser på en kyrkport i Wittenberg, kan på många sätt hävdas ha inneburit ännu större konsekvenser än den öst-västliga schismen nästan 500 år tidigare, och långt större än det som ofta kallas *Den stora schismen*, eller påveschismen. Denna pågick mellan åren

⁶ Phillip Adamo & Joseph Lynch, *The Medieval Church. A Brief History*, andra upplagan (London 2014) s. 185ff.

1379–1417 och splittrade det katolska Europa i två läger; de som stöttade den italienske påven Urban VI i Rom, och de franska kardinaler som i protest mot påvedömets tillbakaflyttande till Rom och Urbans reformer istället utnämnde en fransk påve, Clement VII, som residerade i Avignon, liksom många andra påvar under 1300-talet hade gjort.⁷

När man idag talar eller skriver om historia uttrycks den ofta upprepade idén att reformationen och brytpunkten för den katolska kyrkans dominans har en exakt startpunkt, alltså när Martin Luther i oktober 1517 kritiserade avlatshandeln och presenterade sina teser; det är denna historia vi ofta får lära oss, och som på många sätt kan sägas ha blivit det dominerande narrativet i den västerländska religionshistorien, i synnerhet i allmänhetens ögon. Vad som bör betonas är det faktum att olika varianter, mer eller mindre framgångsrika, av reform och reformtänkande har varit ett genomgående inslag i den katolska kyrkan sedan åtminstone 1200-talet, och de skulle komma att fortsätta långt efter 1500-talets stora splittringar och nya religiösa uppdelningar. Om det under 1000-talet uppstod en splittring mellan den katolska kyrkan och den ortodoxa, stod nu debatten, ibland en mycket våldsam sådan, mellan den katolska och den nyuppkomna protestantiska läran. För enkelhetens skull kommer, till övervägande del, begreppet protestantism att användas i diskussioner kring detta, trots att ett antal olika förgreningar, så som kalvinismen, det lutherska, och den anglikanska ideologin, tillsammans med ett antal andra reformerta rörelser räknas in under detta begrepp. Inte heller den katolska kyrkan förblev oförändrad. I samband med den protestantiska kyrkans bildande skedde förändringar inom den katolska kyrkan, främst bland dessa kanske det som ofta kallas *motreformationen* eller ibland den *tridentinska reformen*, vilken kan sägas nådde sin kulmen med det nittonde ekumeniska kyrkomötet, under namnet det Tridentinska kyrkomötet⁸ i den italienska staden Trento 1545–1563. Detta resulterade i en på många sätt strängare ideologi och kyrka, där ett stort antal reformer gällande i synnerhet kyrklig byråkrati och kanonisk lag utarbetades och befästes. Det Tridentinska kyrkomötet förändrade den katolska kyrkan som instans, men även andra reformerta, men fortfarande strängt katolska, rörelser växte fram strax innan och under 1500-talet, alltifrån strängt observerande klosterordnar⁹, ofta med en stark ledare i förgrunden, som exempelvis dominikanermunken och domedagspredikanten Girolamo Savonarola (1454-1498), till de av renässanshumanismen starkt präglade grupper av

⁷ Adamo & Lynch, *The Medieval Church*, s. 324ff.

⁸ Så kallat efter staden där mötet hölls; Trentos latinska namn är *Tridentum*.

⁹ *Observerande* används i detta sammanhang för de förgreningar av klosterordnar, inte sällan franciskaner och dominikaner men även benediktiner och cistercienser, vilka ansåg att det monastiska livet blivit för sekulariserat och lättjefullt, och förespråkade en återgång till ett strängare och ofta asketiskt levnadssätt, vilket de menade låg närmare det som ordnarnas olika grundare hade levt och predikat för. Se Adamo & Lynch, *The Medieval Church*, s. 334ff.

högutbildade intellektuella, som talade för en mer personlig tro och tillbedjan. Till en av dessa grupper, vars medlemmar och anhängare ofta kallades *Spirituali*, eller ibland helt enkelt evangelister eller italienska evangelister, räknas Vittoria Colonna, tillsammans med personer som kardinalerna Reginald Pole och Gasparo Contarini, och den välkände renässanskonstnären, och tillika Colonnas nära vän, Michelangelo Buonarroti. *Spirituali*, liksom många andra reformatoriska rörelser, delade många av den uppkommande protestantismens tankar och åsikter, men förblev en katolsk reformrörelse, och hyste istället hopp, inte om att bryta sig loss från den katolska kyrkan, utan istället förändra och förbättra den inifrån. Besluten vid det Tridentinska kyrkomötet föll dock inte till dessa rörelsers fördel, och många av dessa gruppers anhängare blev anklagade för kätteri, och blev antingen ställda inför rätta eller tvingades fly till mer reformvänliga eller protestantiska länder.

Vittoria Colonna spelade en väsentlig roll i utvecklingen av reformrörelser som hennes egen *Spirituali*, i vilken hon tillsammans med dess andra företrädare förespråkade en mer personlig och mindre ceremoniell och byråkratisk tro och kyrka. Colonna, till skillnad från många av hennes samtida italienska reformatörer, vilka tenderade att vara mer centrerade kring Kristus, var starkt inspirerad och influerad av Mariadyrkan, och betonade i flera av sina religiösa skrifter vikten av Maria inom den kristna ideologin och teologin, och fokuserade mer på den mänskliga och humana, om än upphöjda och idealiserade, bilden av Maria, snarare än den traditionellt mystiska.¹⁰ Detta sammanfaller på många sätt väl med Colonnas reformerta tankegångar, men också med henne utläsbara tankar och idéer om kvinnor och kvinnans roll i samhället och inom den kristna ideologins universum.

Tankarna och även ageranden rörande reformationen kommer i denna text vara av stor betydelse, då de på många sätt kan sägas utgöra bakgrund för undersökningens fokusområde: Vittoria Colonna, som person, författare, och reformivrare, om än hängiven katolik, och hennes användande av religiös symbolik i skapandet av en ny variant av kvinnlig identitet.

2.2 Renässansen och humanismen

Den framväxande humanismen måste ses som en förutsättning för såväl *Querelle* som för kvinnors möjligheter till utbildning och intåg i den litterära och sekulära intellektuella sfären. Tidigare hade kloster och det monastiska livet varit en av de få sammanhang som erbjöd

¹⁰ Una D'Elia, "Drawing Christ's Blood: Michelangelo, Vittoria Colonna, and the Aesthetics of Reform", *Renaissance Quarterly*, 69:1 (2006), s. 120ff.

kvinnor utbildning och möjlighet till en form av frihet, dock med kraftiga restriktioner och stränga regler. Som kvinna under medeltiden fanns fullständig frihet och autonomi sällan som ett alternativ; en form av ofrihet, äktenskapet, ställdes mot en annan, klosterlivet, och ytterst få kvinnor lyckades leva och agera helt utanför dessa normer. Som diskuteras närmare under nästkommande rubrik, *Querelle des Femmes*, skedde det ytterst få förändringar gällande kvinnans roll och rättigheter i samhället under renässansen, jämfört med århundradena innan, och även humanismen som intellektuell strömning och tankeinriktning var överlag mansdominerad och till stor del lika misogyn som den tidigare skolastiken.¹¹ Trots detta måste skolastikens långsamma förtvining under 1300-talet och den under 1400-talet framväxande, och under 1500-talet blomstrande, humanismen ses som en av de stora förutsättningarna för att debatter som *Querelle* och liknande sådana, oavsett om de gällde kvinnor eller andra förtryckta grupper, ens skulle kunna förekomma. Humanismen kom under senmedeltiden att bli den dominerande inriktningen, och var liksom samhället i stort, tydligt styrd och dominerad av män, och var på många sätt knappast mindre misogyn än den föregående, nu förlegade, skolastiken, men med nya idéströmningar kommer ofta en vilja att omvärdera och omtolka tidigare etablerade normer och idéer. Detta öppnade, till viss del, den intellektuella och kulturella sfären och möjliggjorde, i en något större utsträckning än tidigare, kvinnors inträde och deltagande i den nya tidens intellektualism.

2.3 *Querelle des femmes*, debatten om kvinnan och kvinnor i debatten

Diskussioner och debatter om kvinnors rättigheter och jämställdhet uppfattas ofta som ett fenomen tillhörande modern tid; Mary Wollstonecraft och hennes *A Vindication of the Rights of Woman* (publicerad 1792) ses inte sällan som den första uttryckliga företrädaren för kvinnors rättigheter, och det kan hävdas att hon var det, åtminstone i modern tid.¹² Hon var dock inte den första i ett längre historiskt perspektiv; titeln ”den första feministen” tillskrivs istället ofta, och med viss rätt, den italiensk-franska författaren Christine de Pizan (1365-1431), som även sägs vara den första kvinnan som levde på sitt författarskap.¹³ År 1405, i brytpunkten mellan den

¹¹ Kelly, *Women, History, and Theory*, s. 70f.

¹² Svensk titel ”Till försvar för kvinnans rättigheter”.

¹³ Givetvis är det anakronistiskt och på ett antal sätt mycket problematiskt att nyttja begrepp så som *feminism* och *feminist* i en historisk undersökning, eftersom begreppen inte kom i bruk, i dess moderna betydelse, förrän under 1800- och i synnerhet 1900-talet, och begrepp som *proto-feminism* eller *renässansfeminism*, när vi talar om renässansen, är istället mer användbara i undersökningens sammanhang. Även dessa begrepp är till viss del anakronistiska, eftersom dessa tidiga kvinnorrättskämpar själva inte kallade sig ”feminister”, med eller utan

medeltida skolastiken och den framväxande humanismen, skrev Christine de Pizan sitt för eftervärlden kanske mest betydelsefulla verk, *Le Livre de la Cité des Dames* (*Kvinnostaden*), i vilket hon argumenterade emot kvinnors situation och behandling i hennes samtids Frankrike, och istället menade att kvinnan är jämbördig, om inte till och med överlägsen, mannen. Detta verk, tillsammans med andra texter och skriftliga debatter Pizan utbytte med oftast manliga meningsmotståndare blir inledningen på den 400 år långa debatt som går under namnet *Querelle des Femmes*, på svenska ibland helt enkelt kallat "Kvinnofrågan".¹⁴ I den här uppsatsen har jag dock valt att genomgående använda det franska begreppet *Querelle des Femmes*, i alla sammanhang där det är just denna specifika debatt som diskuteras.

Querelle-debatten var en genomgående skriftlig och otvivelaktigt polemisk debatt, där en åsikt ställdes mot en motsatt, och skrifter och verk publicerade i samband med denna debatt var ofta direkta svar på en meningsmotståndares publikation.¹⁵ Merparten av företrädarna för kvinnors rättigheter var, föga förvånande, kvinnor, dock med vissa nämnvärda undantag, bland andra Agrippa av Nettesheim (1486–1535). Agrippa, född Heinrich Cornelius, var en tysk naturfilosof, läkare, advokat, mystiker, och till synes mångsysslare, som kom i konflikt med många av sin samtids rådande auktoriteter, delvis på grund av hans intresse för judisk mystik, hans kyrkliga reformatoriska idéer, hans förkastande av Aristoteles och kritik av sin tids bibeltolkningar, och till stor del på grund av hans aktiva deltagande i *Querelle des Femmes*-debatten, i vilken han tydliggjorde sin ståndpunkt med verket *Declamatio de nobilitate et praecellentia foeminei sexus* (1529).¹⁶ Många av Agrippas idéer om kvinnors rättigheter ser ut att vara starkt inspirerade av Christine de Pizan, och uttrycker ungefär samma åsikter som hon gjorde i sina verk, över hundra år tidigare. Bland dessa idéer är en ofta återkommande, och gemensam för alla *Querelle*-förespråkarna och proto-feministerna: den att kvinnor och män, om de ges samma förutsättningar, har samma potential och fysiska och intellektuella kapacitet, och att endast uppfostran och ojämställda möjligheter till utbildning skiljer dem åt. Det som idag kallas *det biologiska argumentet*, vilket i västvärlden härstammar från antikens Grekland, i synnerhet från Aristoteles (384–322 f.Kr.) och Galenos (131–201 f.Kr.) och deras teorier om kön och kvinnans biologiska underlägsenhet, att män och kvinnor är skapade av naturen till att vara lämpade för olika saker, höll alltså inte ens för 500 år sedan. Dagens feminism och *Querelle*-tidens kvinnofråga skiljer sig givetvis åt på ett stort antal sätt, och dåtidens proto-

förled; själva beskrev de sig som försvarare eller företrädare av kvinnors rättigheter, i de fall de använde någon benämning alls.

¹⁴ Kelly, *Women, History, and Theory*, s. 66ff.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Svensk titel: *Deklamering om det kvinnliga könets ärbarhet och överlägsenhet*.

feminister kan knappast kallas ”feminister” med dagens innebörd, men i grunden är ideologin densamma; kvinnor ses som en social grupp, som blir kontrollerade och systematiskt förtryckta av en annan social grupp, män, och detta görs till stor del genom att förvägra kvinnor samma möjligheter till utbildning, ekonomiskt oberoende, deltagande i den politiska samhällsdebatten, och frihet och autonomi.¹⁷ Detta kan på många sätt sägas vara grunden för den moderna feminismen som ideologi, och var så redan för proto-feministerna, för Christine de Pizan, såväl som hennes litterära och ideologiska efterföljare under de kommande århundraden, från 1500-talets Cornelius Agrippa och Moderata Fonte (1555–1592), till Arcangela Tarabotti (1604–1652) och Lucrezia Marinella (1571–1653) under 1600-talet, till Mary Wollstonecraft under det sena 1700-talet, i brytpunkten mellan tidigmodern och modern tid, mellan *Querelle* och den moderna kvinnorörelsen.

Under renässansen frodades diskussioner kring kvinnors frigörelse, och texter författade av kvinnor såväl som män som diskuterar, hyllar, och försvarar kvinnor och deras värdighet, förmågor, och rättigheter blir nästintill en egen litterär genre, oavsett om det är texter som snarare ingår i *Querelle*-debatten, eller hyllningstexter från manliga författare till rika kvinnliga mecenater och beskyddarinnor. Från Castigliones *Cortegiano* (pub. 1528) till Giovios *Dialogus de viris ac foeminis aetate nostra florentibus* (skriven ca 1527/28), kvinnor och det kvinnliga könets förmågor är populära ämnen under denna period.¹⁸ Huruvida renässansen och dess förändrade ideal påverkade och förändrade situationen för kvinnor lika mycket som för män är ett omdiskuterat ämne, med ett mer komplext svar än vad som är rimligt att till fullo utreda i denna undersökning. Vad som är möjligt att konstatera är dock att kvinnors lagliga, politiska, och socioekonomiska position inte genomgick någon märkbar förändring under denna tidsperiod, inte heller får kvinnor överlag en mer jämbördig ställning med män. Virginia Cox, historiker och professor i italiensk renässanslitteratur, skriver i *Women's Writing in Italy*:

However we choose to assess male ”progress” in this period, /.../ it cannot be claimed that women entered the seventeenth century more men's ”equals” than they had been in the thirteenth or fourteenth.¹⁹

Vidare betonar Cox att även om kvinnors villkor och levnadssituation inte i någon större mån förändrades eller förbättrades i och med renässansens inflytande, så sker ändå en viss förändring

¹⁷ Kelly, *Women, History, and Theory*, s. 67.

¹⁸ Kelly, *Women, History, and Theory*, s. 75f.

¹⁹ Virginia Cox, *Women's Writing in Italy, 1400-1650* (Baltimore 2008), s. XV.

gällande kvinnors roll i samhället, men i synnerhet i den kulturella och intellektuella sfären, i vilken Cox menar att kvinnor har gått från att enbart vara konsumenter, och ibland sponsorer, av kultur, till att själva bli producenter, i synnerhet inom diktning och författarskapet, men även till viss del inom konst och musik.²⁰ Det är i min mening felaktigt och naivt att hävda att kvinnor var mer frigjorda eller jämställda under renässansen än under andra tidigare århundranden, men kanske var det grunden till kvinnans framtida frigörelse som började läggas under denna tid; de flesta förändringar börja med en diskussion och en debatt, och ett fåtal personer som bryter normer och överskrider gränser, vilket, i förenklingen, kan sägas vara vad som hände i Italien och Frankrike under senmedeltiden och tidigmodern tid.

Viktigt att komma ihåg i detta sammanhang är att detta gällde överklassens och adelns kvinnor, för kvinnor tillhörande de lägre samhällsklasserna är det svårt att urskilja något markant förändring, kanske till viss del på grund av att vi vet ytterst lite om dem. Klassperspektivet är genomgående frånvarande, från debatten och *Querelle*-skrifterna, förmodligen för att de kvinnor som drev debatten själva tillhörde antingen aristokratin eller åtminstone en utbildad, intellektuell överklass, eftersom det var dessa personer som hade de ekonomiska, sociala, politiska, och intellektuella resurserna till att föra en sådan litterär debatt.

Till dessa kategorier hör Vittoria Colonna; hon tillhörde den aristokratiska makteliten såväl som den kulturella och intellektuella eliten, genom släktband, äktenskap, utbildning, och sannolikt även ren talang, innehade hon en plats inom renässansens mäktigaste och mest prestigefyllda cirklar. Trots att många av Colonnas omständigheter och förutsättningar kan anses tala för det, finns få, eller inga, bevis för att hon på något mer konkret vis skulle ha deltagit i sin samtids ofta hätska *Querelle*-debatt; trots detta finner jag det vara relevant att som bakgrund diskutera *Querelle des Femmes*, och hur den relaterar till Vittoria Colonna och hennes liv och arbeten. Det är svårt att föreställa sig att Colonna, högutbildad och aktiv inom renässansens främsta politiska såväl som intellektuella cirklar, skulle ha varit omedveten om den pågående debatten, i synnerhet eftersom hon själv visade ett stort intresse för kvinnligt identitetsskapande utanför de traditionella begränsningarna samhället lade på det kvinnliga könet, och hennes starka tilltro till sig själv och till kvinnors intellekt, kompetens, och förmågor, vilken går att spåra i hennes religiösa såväl som lyriska verk, samt i hennes omfattande brevväxling, i synnerhet den som skedde mellan henne och hennes kvinnliga vänner, däribland

²⁰ Cox, *Women's Writing in Italy*, s. XVff.

Marguerite d'Angoulême, drottning av Navarra, och Colonnas släkting och nära vän, Costanza d'Avalos, hertiginna av Amalfi.²¹

Trots de bristande bevisen för Colonnas inblandning i den uppenbara och ofta starkt polemiska striden som *Querelle* innebar, är det ändå av vikt att nämna debatten i undersökningens sammanhang, dels eftersom den ingår i de idéströmningar som existerade under henne samtida, men också för att den berättar något om kvinnors situation i och position i samhället och i världen. Colonna är dock, trots, eller kanske på grund av, sin mer subtila ton och mindre polemiska uttryckssätt, ett intressant och utmärkt exempel på banbrytande och gränsöverskridande kvinnor i den europeiska historien, som genom sina skrifter, och genom hela sitt agerande och levnadssätt, bidrog till att förändra bilden av kvinnor och kvinnlighet, till skapandet av en annorlunda form av kvinnlig identitet utanför de etablerade normerna.

2.4 Vittoria Colonna – åren 1490–1525

Colonna är idag kanske främst ihågkommen och hyllad som en av sin samtids främsta poeter och litterära förebilder, dock är det, i min mening, och för den här undersökningens syfte, av stor vikt att även komma ihåg de många andra aspekter och facetter av hennes liv och person; hon var lika mycket poet som reformator, konstnär som teoretiker, intellektuell och emotionell, med en djup religiositet och samtidigt ett stabilt grepp om den sekulära världen. På så många sätt kan Vittoria Colonna sägas ha varit gränsöverskridande och normbrytande, och samtidigt det perfekta exemplaret på sin tids idealtyp, det som vi idag passande nog ibland kallar en renässansmänniska.

Släkten Colonna är i modern tid en av Italiens äldsta fortfarande existerande släkter, grundad 1099, och släktens överhuvuden har sedan släktens begynnelse i olika perioder innehaft titlar så som furste, hertig, greve, och markis, tillsammans med ett stort antal militära titlar, eller kyrkliga; Colonna-ätten har alltid varit högt stående i Kyrkostaten och nuvarande Italien, och nära kopplad till Vatikanstaten och den romersk-katolska kurian, och har producerat ett stort antal präster, biskopar, kardinaler, och en påve, genom släktens långa historia. Medlemmar, i första hand manliga, ur släkten kan sägas ha varit mer eller mindre delaktiga i de flesta kyrkliga, politiska, och militära konflikter, händelser, och förändringar som har ägt rum i och i relation till Kyrkostaterna, vilket innebär merparten av medeltidens och renässansens

²¹ Sara M. Adler, "Strong Mothers, Strong Daughters: The Representation of Female Identity in Vittoria Colonna's *Rime* and *Carteggio*", *Italica*, 77:3 (2000), s. 312ff.

stora händelser. Som många tidigare medlemmar av släkten skulle en dotter av Colonna komma att spela en roll i sin tids stora händelser: i utvecklingen av den moderna lyriken som litterär genre, såväl som i omdanandet av de traditionella trosuppfattningarna och i utmanandet av rigida könsroller.

Vittoria Colonna föddes 1490 i staden Marino, tillhörande släkten Colonna, belägen några mil sydöst om Rom i nuvarande Italien, som Fabrizio Colonnas (ca 1460–1520) och dennes hustru Agnese da Montefeltros (1470–1523) första barn och enda dotter. Hennes far, Fabrizio Colonna innehade titlar så som greve av Tagliacozzo, och ståthållare av kungariket Neapel. Han var även en framstående *condottiero*, erkänd militär och general inom Kyrkostatens armé under de italienska krigen, och under Kyrkostatens krig mot Frankrike; Fabrizios militära framgångar och hans rykte som militär ledare och strateg är sannolikt vad som inspirerade den florentinske författaren, politikern, och filosofen Niccolò Machiavelli, främst känd för sitt verk *Fursten*²², att välja just honom som protagonist och talare i dialogen *Dell'arte della Guerra* (1521).²³ Mindre är känt om hennes mor, Agnese da Montefeltro, dotter till Federico da Montefeltro, hertig av Urbino, och Battista Sforza. Det är dock sannolikt att den unga Vittoria var starkt influerad av sin mor, och att Agnese, liksom hennes dotter skulle komma att bli, var välutbildad i såväl hovetikett och politik som i humanistiska och spirituella ämnen. Vid tidig ålder skolades Vittoria in det aristokratiska och politiska livet, och innehade en administrativ såväl som diplomatisk roll i sin familjs hem, där hon tidigt lärde sig att konversera och upprätthålla god kontakt med tidens mäktigaste personer och instanser, från påvedömet till den tysk-romerska kejsaren.²⁴ Det verkar, bland dynastiska släkter, ha varit regel snarare än undantag att ge sina döttrar en viss grad av utbildning; dock kunde släkten Montefeltro av Urbino redan under 1300- och 1400-talen uppvisa ett antal så kallade ”bildade kvinnor”²⁵, kanske främst bland dessa den intellektuellt bildade humanisten och poeten Battista da Montefeltro Malatesta (1384–1448). Det är idag svårt att avgöra i vilken mån hennes ättling Vittoria Colonna kom att luta sig mot detta litterära och intellektuella arv från sin moders Montefeltro-familj, men sannolikt är att det spelade en viss roll i den unga Vittorias liv och uppfostran.²⁶

Redan vid sju års ålder undertecknades och utlystes Vittoria Colonnas förlovning med den jämnåriga Ferdinando (Ferrante) Francesco d'Avalos (1489–1525), arvtagare till titeln Markis

²² Italiensk titel *Il Principe*, publicerad postumt 1532, skriven omkring 1513.

²³ Brundin, Crivelli, Sapegno, *A Companion to Vittoria Colonna*, s. 3.

²⁴ Ibid.

²⁵ Från Virginia Cox's begrepp ”The Learned Lady”, som beskrivning för en ny kulturell idealtyp och roll för senmedeltidens och ungrenässansens aristokratiska, utbildade kvinnor. Se *Womens Writing in Italy. 1400–1650*, s 2ff.

²⁶ Cox, *Women's Writing in Italy*, s. 2f; 16f.

av Pescara, i syfte att befästa en allians mellan släkterna. Tolv år senare, den 27:e december 1509, gifte sig Colonna och d'Avalos, nu Markis av Pescara, på ön Ischia. D'Avalos var, liksom Colonnas far Fabrizio, en framstående militär general och *condottiero*, och 1511 kallades de båda av påve Julius II ut i Kyrkostatens krig mot Frankrike, ett av de så kallade *italienska krigen*; året därpå deltog både d'Avalos och Colonna i Slaget vid Ravenna, där de påvliga trupperna led nederlag, och de båda männen togs till fånga. Det är i samband med denna händelse som Vittoria Colonna skrev ett av sina första poetiska verk, *Epistola*, skriven direkt till hennes frånvarande make.²⁷ Colonnas make och far frigavs till slut mot lösen, men kriget pågick fortfarande, och Vittorias återförening med d'Avalos skulle komma att dröja. Under de tidiga åren av d'Avalos krigståg spenderade Colonna, nu dryga tjugo år gammal, en stor del av sin tid vid de neapolitanska hoven, eller på ön Ischia, utanför Neapels kust, vid sin vän och släkting, hertiginnan av Francavilla, Costanza d'Avalos, hov. D'Avalos hov, liksom de neapolitanska hoven var välkända för de kulturella och intellektuella cirklarna som etablerats kring dem. Det är under den här tiden som Colonna på allvar kom i kontakt med renässansens blomstrande kulturella liv, och det är även då hon skapade sina första kontakter inom denna sfär, och lärde känna bland annat poeter som Jacopo Sannazaro, Girolamo Britonio, och Galeazzo di Tarsia.²⁸

Under åren mellan deras bröllop 1509 fram till d'Avalos död 1525 levde paret större delen av tiden åtskilda på grund av d'Avalos nästintill konstanta krigsföring, och merparten av deras kommunikation skedde genom en extensiv brevväxling, med enstaka, kortvariga återföreningar. Colonna själv spenderade en stor del av tiden vid olika hov, där hon utvidgade sina litterära och intellektuella umgängeskretsar, ibland Pescara, över vilket hon titulerades markisinna, vid Costanzas hov på Ischia, i Neapel, det Aragoniska hovet, men även i och omkring släkten Colonnas hemorter, Marino och Rom. Under ett besök i Rom och Vatikanstaten 1520 lärde Colonna känna några av 1500-talets mest framstående poeter och författare, bland annat Baldassare Castiglione (1478–1529), i modern tid främst känd för verket *Il Cortegiano*²⁹ (1528), och poeten och kardinalen Pietro Bembo (1470–1547), främst känd för sin petrarciska poesi, och Colonna upprättade en vänskap, grundad på ett intellektuellt utbyte med de båda författarna. 1525 lämnade Colonna Rom i all hast; hennes make Ferrante d'Avalos hade vunnit en stor seger mot Frankrike vid slaget vid Pavia, men var enligt rapporter allvarligt skadad. Colonna nådde aldrig fram till honom i tid; i Viterbo mottog hon av beskedet om hans

²⁷ Brundin, Crivelli, Sapegno, *A Companion to Vittoria Colonna*, s. XI.

²⁸ Brundin, Crivelli, Sapegno, *A Companion to Vittoria Colonna*, s. 3.

²⁹ Svensk titel: *Hovmannen* eller *Boken om Hovmannen*

död. Det är på många sätt här och vid denna tidpunkt som Vittoria Colonnas verkliga litterära, intellektuella, och spirituella bana tog sin början. Hon visade tidigt tecken på en poetisk och litterär talang, och ett enormt antal brev och ett mindre antal tidiga sonetter och dikter vittnar om detta, bland annat ovannämnda *Epistola*, och de sonetter hon skrev till sin yngre bror Federico efter hans död 1516, och till sina föräldrars minne, till sin far Fabrizio efter dennes död 1520, och till Agnese, som avled två år senare, 1522.³⁰ Det är dock först efter d'Avalos död som Colonna blev en verkligt produktiv poet; det är även efter denna händelse som hennes engagemang i frågor rörande humanism, kultur, spiritualism, och inte minst religiös reform verkligen tog sin början.

2.5 Vittoria Colonna efter 1525 – författarskap och religiös reform

1525, och den kyrkliga reformationen var nu ett faktum, och ett flertal länder runt om i Europa började ta de första stegen mot att bryta med den katolska kyrkan, nya kristna grupper och förgreningar uppstod i alla länder, och Vittoria Colonna, nu änka vid trettiofem års ålder, drog sig, till viss del, tillbaka, och skall enligt uppgifter ha föredragit att tillbringa sin tid i olika nunnekloster, bland annat i och omkring Rom, Viterbo och Neapel, istället för i Colonna-släktens hemort Marino, eller d'Avalos Pescara.³¹ Under tiden efter d'Avalos död växte och utvecklades Colonnas författarskap, och hennes *rime amorose*; vilket för eftervärlden blivit något av ett samlingsnamn för hennes petrarciska kärlekslyrik, skriven till hennes avlidna make, rönt stor uppskattning bland de litterära cirklarna i renässansens Italien. Till en början verkar Colonna enbart ha låtit dessa verk cirkulera bland vänner och i privata sfärer, men 1538 publicerades i Parma hennes första diktsamling, *Rime de la Divina Vittoria Colonna Marchesa di Pescara. Nuovamente stampato con privilegio*, vilken blev en omedelbar bästsäljare och ett stort samtalsämne inom den litterära och intellektuella världen, kanske till viss del på grund av dess banbrytande roll i litteraturhistorien; Colonna innehar titeln som den första kvinnliga författaren som publicerat poesi i tryckt upplaga.³²

Colonna återvände till ön Ischia, där hon tillbringat så stor del av sitt liv, någon gång mellan åren 1525–1527; till Costanza d'Avalos hov, till vilket stora delar av Alavos-familjen hade tagit sin tillflykt, och återigen blev Colonna en del av det blomstrande kulturlivet vid hennes hov. På

³⁰ Maria Fletcher Roscoe, *Vittoria Colonna: Her life and poems* (London 1868), s. 60ff. (Scholars Choice Edition).

³¹ Brundin, Crivelli, Sapegno, *A Companion to Vittoria Colonna*, s. 4.

³² *Ibid.*

Colonnas inbjudan reste historikern och författaren Paolo Giovio till Ischia, där han tillbringade flera månader, och skrev verket *Dialogus de viris ac foeminis aetate nostra florentibus* (1527), i vilken ett kapitel upptas av hyllningar av Vittoria Colonna och hennes, om man får tro texten, enastående skönhet såväl som intellekt, och hennes otaliga talanger och dygder. Giovios beskrivning av Colonna skiljer sig till stora delar från de senare beskrivningar av henne, där fokus verkar ha lagts på att skapa en bild av den dygdiga och hängivna änkan, sökande efter andlighet och spirituellt reform, vilket sannolikt var en del i skapandet av hennes litterära, offentliga persona, mer än hennes privata sådana.³³ Av just denna anledning är Giovios tiosidiga hyllning av Vittoria Colonna intressant; Giovio beskriver, på många sätt, den ideala aristokratiska renässanskvinnan; hon är vacker likaväl som intelligent, hon har en politisk skicklighet och ett stort militärt kunnande, men är även en omsorgsfull värdinna, med känsla för stil och smak, hon har sinne för humor men är aldrig vulgär, och hennes talanger, dygder, och moraliska såväl som intellektuella egenskaper är, i presentationen, något långt utöver det vanliga.³⁴ Det är dock av stor vikt att ha i åtanke verkets genre, i vilken det var standard att på ett ofta överdrivet sätt beskriva och hylla framstående personer, men det bör ändå nämnas att verket inte kan vara utan viss sanning, om än sannolikt överdriven, och att detta visar en annan bild av Colonna än den senare, mer strikta sådana.

Under 1530-talet skedde en märkbar ökning i Colonnas intresse för spiritualism och religiös reform, och 1534 deltog hon i Rom i en debatt gällande Kapucin-ordern: en mendikantorden som uppstod omkring 1520 som en förgrening av den etablerade franciskanorden, under vilken Colonna tog i försvar den relativt nybildade orden inför dess motståndare, däribland dåvarande påven Clemens VII. Det är troligen i samband med denna diskussion som Colonna träffade och lärde känna Kapucin-munken och reformpredikanten Bernardino Ochino, som skulle komma att bli en nära vän och religiös förebild för Colonna, fram till Ochinos slutliga konvertering till protestantismen, och flykt till Tyskland, efter vilken de bröt kontakten. Det är troligt att Ochino, liksom flera andra aktiva reformivrare och *spirituali*, aktiva i den italienska evangeliska rörelsen, däribland personer som kardinalerna Reginald Pole och Gasparo Contraini, och predikanten Juan de Valdès, spelade en viss roll för utvecklingen av Colonnas senare *rime spirituali*, hennes utpräglat religiösa och andliga poesi. I april 1537 besökte Colonna provinsen Ferrara, och släkten d'Estes hov, på inbjudan av Renée av Frankrike, dotter till Ludvig XII av Frankrike, och hennes make, Ercole II d'Este, hertig av Ferrara. Renée var känd för sina reformatoriska åsikter, och Colonnas författarskap såväl som

³³ Diana Robin, "The Breasts of Vittoria Colonna", *California Italian Studies*, 3:1 (2012), s. 4.

³⁴ Robin, "The Breasts of Vittoria Colonna", *Californian Italian Studies*, s. 6.

spiritualism utvecklades sannolikt ytterligare under tiden i Ferrara; vissa forskare menar även att det kan vara i Ferrara som Colonna ursprungligen kom i kontakt, dock endast genom brevväxling, med Marguerite, drottning av Navarra.³⁵ Vänskapen mellan Colonna och Marguerite finns idag bevarad genom deras brevväxling, i vilka de både kvinnorna utbytte tankar om reformrörelsen, andlighet, kvinnlighet, och författarskap, och inte minst gav uttryck för en ömsesidig beundran och uppskattning av varandras person och egenskaper. Dessa brev kommer att diskuteras mer ingående i nästkommande kapitel, rörande en analys av Colonnas bevarade texter, och de tankar och åsikter om kvinnlig identitet som kan utläsas ur dessa. Renée och Marguerite, i synnerhet den senare, verkar ha spelat en stor roll i Vittoria Colonnas liv, tillsammans med andra lärda, intellektuella, och framstående kvinnor, så som Giulia Gonzaga och Caterina Cibo, båda framträdande inom *spirituali* och den italienska evangeliska reformrörelsen. Även kvinnor som den tidigare nämnda Costanza d'Avalos, hertiginna av Francavilla, Colonnas faster genom hennes äktenskap med Ferrante d'Avalos, måste antas ha spelat en viktig roll i Colonnas liv; likaså finns en extensiv brevväxling mellan Vittoria Colonna och hennes kusin genom ingifte, poeten Costanza d'Avalos (den yngre) Piccolomini, hertiginna av Amalfi, liksom en dokumenterad vänskap, grundad i ett intresse för konst, kultur, och religiös reform, mellan Colonna och Giovanna d'Aragona, gift med, och separerad från, Colonnas yngre bror, Ascanio Colonna. På många sätt kan det hävdas att Vittoria Colonnas relationer, baserade på släktskap eller vänskap, med andra kvinnor, i synnerhet dem hon verkar ha funnit ett intellektuellt eller spirituellt utbyte med, spelade en stor roll för hennes författarskap och intellektuella och humanistiska tänkande.

Redan från de första kärleksfulla, stundtals nästintill erotiskt laddade, petrarciska hyllningsdikterna tillägnade den avlidne Ferrante d'Avalos, fanns i Colonnas verk en tydlig och genomgående andlighet och religiositet, vilken under i synnerhet den sena 1530-talet och hela 1540-talet växte sig allt starkare. Hennes tidigare petrarciska poesi, vilken Colonna ofta hävdas ha behärskat till perfektion, är fortfarande en stark och tydlig influens, men under det sista årtiondet av Colonnas liv drogs hennes poesi alltmer mot det spirituella och religiösa, ofta till stilen genreöverskridande, och liknar meditationer snarare än de stiltypiska sonetterna. Dessa religiösa och spirituella meditationer, däribland den i den här undersökningen studerade *Pianto della Marchesa di Pescara sopra la passione di Christo*, har en tydlig och definitiv koppling till de religiösa och teologiska debatter och diskussioner som pågick i Italien i Colonnas samtid, i vilka Colonna själv ofta deltog. Under 1540-talet spenderade Colonna en stor del av sin tid

³⁵ Brundin, Crivelli, Sapegno, *A Companion to Vittoria Colonna*, s. XI.

antingen i Rom eller i Viterbo, vilka båda var platser med en stark anknytning till den religiösa debatten: Rom genom dess kopplingar till såväl renässanshumanismen som den katolska kyrkan och kurian, och Viterbo i synnerhet genom den evangeliska och reformatoriska grupp som blev känd under namnet *Ecclesia Viterbiensis*, vilken uppstod kring den engelska kardinalen, och Colonnas vän, Reginald Pole. Colonna ska ha tillbringat en betydande del av sina sista år i detta sällskap, i Viterbo, där hon skall ha deltagit i ett antal debatter och diskussioner gällande religiös reform och andlighet.³⁶ Likaså verkar Colonna, utöver hennes litterära framgångar och ständiga poetiska och skriftliga produktivitet, ha varit en engagerad och aktiv deltagare och debattör inom frågor gällande kyrkans utveckling, teologi, och bibeltolkning, såväl som sekulärpolitik, och inte minst gällande humanism, intellektualism, konst, kultur, och litteratur, vilket framkommer lika mycket genom dokument som visar hennes inblandning i fysiska sammankomster och debatter, som genom hennes extensiva brevväxling med de mest framträdande personerna ur hennes samtid, från Reginald Pole och Bernardino Ochino, till konstnären Michelangelo och drottning Marguerite av Navarra, för att nämna ett fåtal.

Efter publiceringen av Colonnas första diktsamling 1538 följde ett antal verk, det sista publicerat 1546, strax innan hennes död i februari det följande året, 1547. Denna *Rime Spirituali*³⁷ placerade otvivelaktigt Colonna i den absoluta litterära eliten, och fastslog hennes ställning som den mest framgångsrika poeten av sin tid, och som en stilbildande och nyskapande ikon för en ny form av lyrik och spirituellt poesi.³⁸ Redan under sin livstid betraktades Vittoria Colonna som inte bara en av sin tids skickligaste och mest begåvade poeter, utan även som en förebild, och en föregångare, för många samtida och under århundradena efterkommande, i synnerhet men inte uteslutande, kvinnliga poeter, författare, och tänkare, för vilka Colonna genom sina ord såväl som genom sina handlingar, kan sägas ha banat väg.

2.6 Mariadyrkan – en kort sammanfattning

Den bibliska Jungfru Maria vet vi egentligen mycket lite om; i Nya Testamentets evangelier, vilka är de böcker som noggrannast beskriver Jesu liv och lära (om än nedtecknade långt efter att händelserna skall ha ägt rum, vilket innebär att de i min mening bör betraktas som legender mer än något annat), är Maria till stor del frånvarande, och i de fall hon omnämns är det ofta i

³⁶ Brundin, Crivelli, Sapegno, *A Companion to Vittoria Colonna*, s. 5.

³⁷ Fullständiga titel: *Le rime spirituali della illustrissima Signora Vittoria Colonna Marchesana di Pescara*, publicerad i Venedig, av typografen Vincenzo Valgrisi, 1546.

³⁸ Brundin, Crivelli, Sapegno, *A Companion to Vittoria Colonna*, s. 5.

en relativt liten roll. I den tidiga kristendomen framträder Maria främst i apokryfiska skrifter, däribland skriften *Jakobs protoevangelium*, skriven omkring år 150 e.v.t. och som redan under 500-talet betraktades som apokryfisk.³⁹ Detta protoevangelium uppkom sannolikt som ett svar på en längtan och en vilja att veta mer om kvinnan som burit och fött inkarnationen av Gud, och till skillnad från de fyra kanoniska evangelierna (Matteus-, Markus-, Lukas-, och Johannes-evangelierna) i Bibeln, vilka behandlar Jesu liv, berättar Jakobs evangelium om Marias liv, med stor betoning på hennes barn- och ungdom. Denna text, trots att den tillhör de apokryfiska texterna och därmed inte är erkänd som kanon av den kristna kyrkan, kan antas ha fyllt två för den unga kyrkan viktiga funktioner; den tjänade till att berätta om Marias tidiga liv och stillade nyfikenheten kring detta, och den bidrog till skapandet av bilden av Maria som en mycket unik och upphöjd karaktär redan från födseln. Skriften berättar om Marias stamtavla, hur hon härstammar från Israels tolv stammar, såväl som Davids ätt, och hur även hon, liksom Jesus, var född utan synd; en ängel uppenbarades sig för Marias barnlösa föräldrar, som i sin sorg över denna saknad vänt sig till Gud, och ängeln lovade dem ett barn som ”skall bli omtalad i hela världen.”, och så föddes Maria, och hennes liv präglades av gudfruktighet, renhet, och helighet, och hennes person beskrivs med enbart de mest positiva begrepp; hennes intelligens, älskvardhet, dygdighet, och förmågor upphöjs, och bilden av en unik person byggs upp, en person värdig att föda och fostra inkarnationen av Gud.⁴⁰ Dessa tidigaste texter bidrog med stor sannolikhet till utvecklingen av den kristna teologin och ideologin under de första århundraden sedan dess tillblivelse. År 431 e.v.t. hölls i den antika staden Efesos i nuvarande Turkiet det tredje ekumeniska kyrkomötet, ofta kallat Konciliet i Efesus eller Ephesus (lat.), under vilket bland annat Marias roll i kristendomen diskuterades, och slutligen accepterades och fastslogs Marias roll som *Theotokos*, Guds Moder (grek. ”Gudaföderska”, senare blir i den romersk-katolska kyrkan det latinska *Mater Dei*, Guds Moder, det vedertagna begreppet), vilket etablerade Maria som en av de främsta karaktärerna inom kristendomen.⁴¹

Jungfru Maria behåller sin roll som Guds Moder, och under århundradenas gång läggs fler och fler titlar till: Guds Moder, Himladrottningen, Madonna, Jungfrumodern, *Stella Maris*, och *Mediatrix*, för att nämna ett fåtal.⁴² Bilden av Maria har skriftat genom åren, men under en lång period var bilden av den upphöjda, glorifierade, och inte sällan mystiska Maria den

³⁹ Miri Rubin, *Mother of God. A History of the Virgin Mary* (New Haven & London 2009), s. 9.

⁴⁰ Rubin, *Mother of God*, s. 10f.

⁴¹ Rubin, *Mother of God*, s. 46f.

⁴² Brundin, ”Vittoria Colonna and the Virgin Mary”, *The Modern Language Review*, s. 65f. (*Stella maris*, lat., svensk standardiserad översättning: Stjärna över Haven, *Mediatrix*, lat., sv.: medlare, vilket syftar till Marias förbön och del i mänsklighetens frälsning.).

dominerande, med fokus på antingen brudmystik och hennes roll som *Regina caeli*, eller hennes upphöjda renhet och kyskhet, en roll som närmast kunde efterliknas endast av nunnor i klausur. Under 1200-talet genomgår bilden av Maria dock en anmärkningsvärd förändring, till stor del tack vare den då nybildade franciskanorden, och dess omkringvandrande tiggarmunkar och predikanter. Rörliga ordnar, som franciskanerna, dominikaner, och karmeliter, vilka alla bildades under det tidiga 1200-talet, har ofta spelat en avgörande roll i spridningen av information och idéer, på grund av deras roll som predikanter och förmedlare, och deras samre med omvärlden; deras predikningar, vilka ofta hade ett drag av teaterföreställningar, skedde framför allt i städer, på gator och torg, inför alla som ville lyssna, men till skillnad från de latinska mässorna och den komplicerade teologin, riktade sig dessa predikanter minst lika mycket till vanliga människor, utan utbildning eller rikedomar, som till de lärda och mäktiga.⁴³ Likaså bidrog de till att skapa en mer dynamisk och mångfacetterad bild av Jungfru Maria. I synnerhet franciskanerna fokuserade på Marias betydelse för de ”vanliga” människorna, och bidrog stort till skapandet av en ny, mer mänsklig, om än fortfarande upphöjd och gudomlig, Maria; en Maria som på många sätt inte var så annorlunda från de vanliga kvinnorna i städerna som lyssnade till deras predikningar, och som fler kunde känna igen och förstå.⁴⁴

Den ”nya” bilden av Jungfru Maria, med sina många aspekter, som skapades under 1200-talet, som var både mänsklig och gudomlig, en moder och en drottning, upphöjd och ödmjuk, förblev en populär karaktär, förmodligen till stor del på grund av just de många aspekter som tillskrevs henne, tack vare vilka hon kan sägas ha tillgängliggjorts för inte bara några få, utan för alla kristna, män som kvinnor, nunnor såväl som mödrar, drottningar såväl som arbetare; Maria blev tillgänglig och vem som helst kunde finna någon aspekt vilken de kunde identifiera sig med eller känna igen sig i. Under 1500-talet var denna bild till stor del den dominerande, det medeltida arvet och den mångfacetterade, inte sällan nästintill dualistiska, versionen av Maria levde vidare i renässansens Mariadyrkan. Vanligen gjordes en åtskillnad mellan den jordiska Maria, och den himmelska; det vill säga Maria under sin levnadstid på jorden, och Maria efter hennes död och fysiska upptagande till himmelriket. I likhet med de medeltida skrifterna presenterar renässansen denna dualism gällande Marias natur; under hennes tid på jorden målas en mer traditionell kvinnoroll upp, och hon framställs till stor del som en lydig, dygdig, och ren kvinna, och som en till stor del tyst och relativt passiv följeslagare och lärjunge till Jesus. Den himmelska Maria som efter sin död enligt traditionen upptogs, kropp och själ, direkt till himmelriket, i vilket hon enligt den katolska läran tituleras som drottning, *Regina*

⁴³ Rubin, *Mother of God*, s. 197ff.

⁴⁴ Rubin, *Mother of God*, s. XXV.

Coeli, är en definitivt mer dynamisk, mäktigare, och med gudomlig karaktär, och agerar som en medlare och mellanhand mellan Gud och människorna, för vilkas skull hon ber om frälsning och förlåtelse. Denna Maria framträder tydligt i många av de helgonvitor och religiösa biografier över Marias liv som skrevs under 1500-talet, i vilka dessa olika varianter eller aspekter av Jungfru Maria ofta beskrivs.⁴⁵

Hur bilden av Jungfru Maria än har förändrats, eller vilka aspekter av henne som i perioder har varit de mest framträdande, kvarstår det faktum att hon inom den kristna kyrkan, i synnerhet den katolska och ortodoxa, är en av de viktigaste och mest framstående personerna, och den utan tvekan viktigaste symbolen och modellen för feminin spiritualitet såväl som för kvinnor som individer och som grupp. Därför är det inte svårt att förstå varför så många bildade och litterära kvinnor genom historien låtit Jungfru Maria, Guds Moder, Himladrottningen, föra kvinnors talan eller stå exempel för kvinnors värdighet. Från Christine de Pizans *Kvinnostaden* (1405), till 1600-talets Lucrezia Marinella och hennes *La vita di Maria vergine imperatrice dell'universo. Descritta in prosa e in ottava rima* (1602), liksom i ett flertal av Vittoria Colonnas sonetter, privata brev, och meditationer så som hennes *Pianto*; Jungfru Maria intar i litteraturhistorien en plats som en förebild och en modell för kvinnor, lika mycket som hon agerar representant, beskyddare, och försvarare av kvinnor och kvinnors värde.

3 Analys – Colonnas representation av en positiv kvinnlig identitet utifrån *Pianto*

I föregående kapitel diskuterades *Querelle des Femmes*, ”Kvinnofrågan”, vilken Vittoria Colonna på många sätt kan sägas stod utanför, och konkreta bevis för hennes direkta inblandning i den saknas, vilket kan ha sin grund i att inga av hennes verk direkt, med det ofta starkt politiska och polemiska uttryckssättet, vilket var vanligt för *Querelle*-författarna, behandlar kvinnor i samtiden eller kvinnors rättigheter. Detta påstående är dock inte detsamma som att hävda att Colonna inte, på sitt sätt, deltog i debatten eller engagerade sig i frågor rörande kvinnor; hennes uttryckssätt är endast mer subtilt och mer indirekt, och grundar sig lika mycket i hennes ageranden som i hennes texter. Den italienska överklassen, vilken Colonna själv

⁴⁵ Brundin, ”Vittoria Colonna and the Virgin Mary”, *The Modern Language Review*, s. 67.

tillhörde och rörde sig i, var trots den vid det här laget etablerade renässanshumanismen på många sätt konservativ, traditionell, och uppbyggd på starkt patriarkala maktstrukturer, och möjligheterna för även utbildade och inflytelserika kvinnor måste sägas ha varit begränsade, vilket kanske förklarar Colonnas val av ett mer subtielt och förfinat uttrycksätt, där åsikter och budskap vävs in i hennes poetiska och religiösa texter. Colonna är kanske mindre konfrontativ, och mindre uppenbar i sitt uttryck än många samtida och efterkommande debattörer gällande kvinnors värde, men hon är trots detta ett av de absolut främsta exemplen på en kvinna, i synnerhet en kvinnlig författare och poet, som trotsar renässansens patriarkala maktstrukturer och träder in i den mansdominerade litterära och intellektuella sfären, utan att göra avkall på sin identitet som kvinna; istället skapar Colonna sin egen identitet, och med detta identitetsskapande, vilket är starkt kopplat till hennes kön och kvinnlighet, följer ett upplyftande och ett hedrande av det kvinnliga könet överlag. En uppenbar stolthet över inte bara de egna förmågorna och egenskaperna, utan en stolthet över att tillhöra kategorin ”kvinna” går att utläsa i Colonnas texter, i hennes brev såväl som poesi och meditationer, vilket, tillsammans med ett antal aspekter av det kvinnliga identitetsskapandet, skall diskuteras och analyseras närmare i detta kapitel. De studerade skrifterna kommer bestå av i synnerhet Vittoria Colonnas *Pianto*, och i något mindre utsträckning hennes korrespondens med kvinnor som Costanza d’Avalos och drottning Marguerite av Navarra. I breven diskuteras den kvinnliga identiteten och kvinnors värde, inte sällan med exempel tagna från Bibeln, religiösa skrifter, och helgonvitor; främst bland dessa exempel syns Jungfru Maria, Maria Magdalena, och i viss mån Sankt Katarina av Alexandria, för att nämna ett fåtal exempel. Även i den studerade *Pianto* spelar Maria huvudrollen, och hon lyfts fram både som en exceptionell kvinna och människa i sin egen rätt, men också som en förebild och en modell för alla kristna kvinnor.

3.1 Kort om Colonnas korrespondens, gällande breven till Costanza d’Avalos och representationen av kvinnlig kompetens och värdighet i dessa brev.

Ett stort antal av Vittoria Colonnas brev och korrespondens publicerades efter hennes död i sammanställningar av framstående personers brevväxlingar, däribland i samlingen *Tredici uomini illustri*, redigerad och publicerad av Girolamo Ruscelli 1556, och i Lodovico Dolces

(red.) *Lettere di diversi eccellentiss*⁴⁶, utgiven i första upplagan 1554.⁴⁷ Ett anmärkningsvärt undantag, om än inte unikt, är brevsamlingen *Litere della divina Vetoria [sic] Colonna Marchesana di Pescara a la Duchessa de Amalfi sopra la vita contemplativa di santa Caterina e sopra de la activa di santa Madalena*⁴⁸ från 1544, vilken består uteslutande av korrespondens mellan, som titeln antyder, Vittoria Colonna och hertiginnan av Amalfi: Costanza d'Avalos, den yngre, Colonnas kusin genom äktenskap. Att en brevsamling, av en så pass privat natur som denna, publiceras redan under brevförfattarnas livstid var mycket ovanligt, och vittnar om Colonnas företagsamhet när det gällde dels skapandet av hennes egen författarpersona, dels hennes kreativitet och öppenhet kring skapandet och omskapandet av kvinnliga förebilder, och en vidare och mer mångfacetterad bild av vad kvinnlighet och kvinnlig styrka, intelligens, och värdighet kan innebära.⁴⁹

Denna samling, ofta kallad *lettere spirituali*⁵⁰ består av en brevväxling mellan de två kvinnorna, i vilken de främst diskuterar och utbyter tankar kring religion, spiritualism, och vad som närmast kan liknas vid andlig utveckling, ur ett kristet och katolskt perspektiv. I flera av breven intar Colonna en form av mentorsroll gentemot den yngre Costanza, och råder henne i spirituella frågor, och ger henne instruktioner för hur hon skall be, meditera, och agera, och en återkommande fokuspunkt i breven är de bibliska och kristna kvinnor, vilka Colonna såväl som Costanza, enligt Colonna, skall göra till sina förebilder och vilkas egenskaper de borde sträva efter att efterlikna. Som framgår av brevsamlingens titel, behandlar dessa brev till stor del den bibliska Maria Magdalena, och martyrhelgonet Katarina av Alexandria (död ca år 305 e.v.t.), men att döma av brevväxlingen mellan Colonna och Costanza d'Avalos var även, kanske till och med i synnerhet, Jungfru Maria en av de mest diskuterade kvinnorna, vilket med tanke på Marias roll inom kristendomen och den katolska läran i synnerhet inte är särskilt förvånande; Maria beskrivs genomgående, av Colonna såväl som både tidigare och senare författare och teologer, som upphöjd över alla andra skapelser, män som kvinnor, med endast den heliga treenigheten högre upp i den kristna hierarkin. Med detta i åtanke är det förståeligt att Maria intar en så framträdande plats i Colonnas verk, men just denna extrema upphöjdhet och förhärligandet av Jungfru Maria är sannolikt också anledningen till att Colonna så ofta verkar

⁴⁶ Fullständig titel: *Lettere di diversi eccellentiss. Huomini, raccolte da diversi libra tra le quali se ne leggono molte, non più stampate. Con gli argomenti per ciascuna delle materie, di che elle trattano, e nel fine una Tavola delle cosa più notabili, a commodo de gli studiosi* (andra upplagan, 1559).

⁴⁷ Chemello, Adriana, "Vittoria Colonna's Epistolary Works". I Brundin, Crivelli, Sapegno (red), *A Companion to Vittoria Colonna*, s. 24.

⁴⁸ Ibid, s 25.

⁴⁹ Brundin, "Vittoria Colonna and the Virgin Mary", *The Modern Language Review*, s. 76.

⁵⁰ Ibid.

finna det relevant att diskutera även andra framstående, men inte fullt så sublimes och överlägsna, kvinnor. I de ovannämnda breven är det i synnerhet Maria Magdalena och Katarina av Alexandria som diskuteras och som Colonna lyfter fram som exempel på kvinnor att efterlikna, när Maria framstår som en alltför avlägsen och svårimiterad modell, och som istället, till viss del genom Colonnas egen tolkning av dessa kvinnor och deras berättelser, kan ses som ett steg i en kvinnlig frigörelse, såväl som ett sätt att närma sig den ideala Maria.⁵¹ Viktigt att komma ihåg i läsandet av dessa brev, och i Colonnas övriga skrifter, är att författaren inte enbart placerar fokus på Marias mer traditionella egenskaper, så som lydighet, kyskhet, gudfruktighet, och moderlig ömhet, utan även väljer att lyfta fram och ibland till och med tillskriva henne nya egenskaper, såsom Marias stundtals utåtriktade personlighet, hennes högkvalitativa bildning, hennes intelligens och intellekt, hennes längtan efter kunskap och hennes roll som lärare, apostel, och frälsare, på jorden såväl som i himmelriket.

3.2 *Pianto della Marchesa di Pescara sopra la passione di Christo*: information rörande verket, kontextualisering, och bakgrund till dess tillkomst.

Vittoria Colonnas *Pianto della Marchesa di Pescara sopra la passione di Christo*, skriven omkring 1540, publicerad första gången postumt 1556⁵², skiljer sig till viss del från många av författarens övriga verk, främst på grund av dess avsaknad av versmått och att den således inte kan klassificeras som en dikt eller sonett, vilket annars var karaktäristiskt för Vittoria Colonnas författarskap. Denna *Pianto* är snarare att betrakta som en meditation, då den uppfyller kriterierna för att klassas som en sådan, vilket också är den gängse uppfattningen och genrebestämningen, trots att skriften ursprungligen nedtecknades som ett brev, långt innan den efter Colonnas död publicerades i en tryckt version tillsammans med andra skrifter. I den tryckta versionen av texten har namn och direkta hänvisningar till mottagaren redigerats och tagits bort, men bevarade brev visar att Colonna vid flera fall i texten riktar sig till en specifik person, vilken hon kallar *Padre*, ”Fader”, vilket i fall som dessa syftar till en person som är prästvigd och har en roll som spirituell mentor och vägledare. Mottagaren av brevet innehållande denna meditation är inte fullständigt säker, men sannolikt är det den tidigare nämnda kapucinmunken

⁵¹ Brundin, ”Vittoria Colonna and the Virgin Mary”, *The Modern Language Review*, s. 76f.

⁵² I den här undersökningen kommer jag att arbeta med en engelsk översättning av *Pianto*, utförd på den andra tryckningen av skriften, publicerad 1557 i Bologna. Detta är endast på grund av materialets tillgänglighet, och har ingen betydelse för innehållet eller resultatet av analysen, eftersom denna andra upplaga, mig veterligen, inte skiljer sig från den första, och utgavs på grund av skriftens popularitet.

och reformpredikanten Bernardino Ochino, vilken Colonna betraktade som något av en mentor och hade en djup spirituellt vänskap med, innan hon slutligen tog avstånd från honom efter Ochinos protestantiska konvertering och flykt från Italien på grund av sina starka reformatoriska åsikter.⁵³

Pianto della Marchesa di Pescara sopra la passione di Christo är, som namnet antyder, en meditation, en klagan, och en känslös betraktelse av passionshistorien.⁵⁴ Trots detta blir det tydligt under läsningen av texten att den döde, och ännu inte återuppståndne, Kristus inte är huvudpersonen i Colonnas betraktelse; den rollen fylls istället huvudsakligen av Jungfru Maria, och ett stort fokus ligger på Marias känslor och upplevelser, så som Colonna föreställer sig dem. Denna form av meditation är inte särskilt annorlunda från vad vi idag ofta förknippar med ordet, även om ordet för 2000-talets människor oftare hör ihop med avslappning och österländsk filosofi snarare än kristen ideologi och mystik; en meditation är, enkelt förklarat, ett begrepp som innebär att i tysthet och stillhet fokusera sina tankar och känslor, ofta med fokus på ett ord, en bild, eller en händelse, och att gå in i en djup kontemplation av detta objekt eller denna företeelse. I Colonnas *Pianto* framgår det tydligt att texten är just en meditation, i det här fallet en meditation över passionshistorien och i synnerhet Jungfru Marias upplevelser av den. Detta är ett relativt vanligt förekommande ämne inom kristna meditationer, i synnerhet bland djupt religiösa och bildade kristna kvinnor. Colonna, som på många sätt var banbrytande i sitt agerande såväl som i sitt skrivande, följer alltså här i en lång tradition av kristna kvinnors skrivande, men trots vissa traditionella drag skiljer sig Colonnas *Pianto* från många tidigare passions- och Maria-meditationer. En av de främsta särskiljande markörerna är porträtteringen av Jungfru Maria; Colonnas Maria är stark, dynamisk, bestämd, och märkbart utbildad och intellektuell, såväl som ovanligt mänsklig och kännande.

Det är möjligt, kanske till och med sannolikt, att Colonnas *Pianto* har sitt ursprung i ett fysiskt föremål, vilket inte vore ovanligt för en meditation. Omkring samma tid som Colonna sannolikt nedtecknar sin *Pianto*, troligen runt 1540, tecknar konstnären Michelangelo Buonarrotti en skiss av en klassisk *pietà* (se bilaga, fig. 2.), vilket också är namnet han gav teckningen, som en gåva till Vittoria Colonna. Michelangelo och Colonna hade under hennes senare år i livet en mycket intensiv, platonsk vänskap, och utbytte sonetter, brev, och

⁵³ Brundin, "Vittoria Colonna and the Virgin Mary", *The Modern Language Review*, s. 70.

⁵⁴ Den närmaste direkta svenska översättningen av ordet "pianto" är "tårar" eller "gråt", men även "klagan", "sorg" eller liknande är en i sammanhanget möjlig översättning. Ofta översätts titeln på engelska till *Plaint of the Marchesa di Pescara on the Passion of Christ* (se Susan Haskins (red.), *Who is Mary? Three Early Modern Women on the Idea of the Virgin Mary*, s. 47); i vilken *Pianto* har översatts till "plaint"; klagan, klagomål (sv.)

teckningar, och diskuterade ofta spiritualism och andlighet.⁵⁵ Kanske var Colonna och hennes idéer om kvinnlighet och feminin styrka en influens och gav Michelangelo idén till denna *Pietà*, som trots att den illustrerar en för varje kristen renässansperson välbekant scen, på många sätt skiljer sig från merparten av andra konstverk i samma genre. *Pietà* är namnet på konstverket, och ett antal andra konstverk med samma motiv, såväl som på själva motivet; den sörjande Jungfru Maria, sittande med den döde Kristus i sin famn. Michelangelos illustration av Maria har i sitt uttryckssätt mer gemensamt med den Maria som Colonna så ofta beskriver, än med den traditionella sörjande, ömma modern som förekommer i så många *pietà*-konstverk. Många målningar och skulpturer med detta motiv, däribland Michelangelos egna skulptur *Pietà* (se bilaga, fig. 1.), tillverkad 1498/99, mer än fyrtio år innan konstnären lärde känna Vittoria Colonna och tecknade en ny *pietà* åt henne, visar en betydligt mer passiv Maria, stilla sittande med sin döde son i famnen, huvudet nerböjt; kroppsspråket uttrycker sorg och passivitet, men ansiktet är ofta närmast uttryckslöst, eller stilla gråtande. Denna nya *Pietà* är stark, kraftfull, rörlig och aktiv, med utbredda armar och ansiktet och blicken vänt mot himmelen, istället för nedåtblickande, och hon utstrålar en utåtriktad förtvivlan, såväl som en viss triumf, vilket går väl ihop med Colonnas tankar kring Marias känslor under passionshistorien. Anmärkningsvärt är även att denna Maria, till synes, är betydligt äldre än i många andra samtida avbildningar, vilka ofta porträtterar henne som en ung kvinna, vilket dels stämmer bättre överens med de bibliska berättelserna, men även placerar Michelangelos ”nya” Maria i ungefär samma ålder som konstnärens vän och inspirationskälla, Vittoria Colonna.⁵⁶

Uppgifterna och dateringarna kring Michelangelos teckning och Colonnas *Pianto* är inte säkra, men det är sannolikt att de har en koppling, på grund av deras många likheter, och baserat på den nära relationen skaparna av dessa verk hade till varandra. Vilket av verken som uppstod först eller inspirerade det andra är, för den här undersökningens syfte, egentligen irrelevant; det är endast värt att nämna sambandet mellan de två. Av större vikt är innehållet i Colonnas *Pianto*, och hur den korrelerar med sin egen omvärld, såväl som med Colonnas tankar kring reform, spiritualism, och kvinnlighet.

Många porträtteringar och framställningar av Jungfru Maria, inom konsten och litteraturen såväl som i folkmun och sekulärt berättande, visar en okontrollerat gråtande kvinna, otröstlig

⁵⁵ Susan Haskins (red.), *Who is Mary? Three Early Modern Women on the Idea of the Virgin Mary* (Chicago 2008), s. 49.

⁵⁶ Enligt de bibliska evangelierna blev Jesus 33 år gammal, och enligt det tidigare nämnda *Jakobs protoevangelium* skall Maria ha varit sexton år vid bebädelsen, vilket skulle innebära att Maria, vid tiden för Jesu död, skulle ha varit 49 eller 50 år gammal. 1540, vilket är det ungefärliga år som både Michelangelos *Pietà* och Colonnas *Pianto* brukar dateras till, var Vittoria Colonna femtio år. Det behöver inte finnas någon korrelation mellan åldrarna, men möjligheten finns, och bör därför åtminstone nämnas.

och fylld av sorg över Jesu lidande och död. Denna idé var vanligt förekommande genom hela den kristna historien, och lika ofta har teologer motsatt sig denna, enligt dem, förvärldsligade bild av Marias sorg och sett den som just ett sekulariserande av ett djupt kristet ämne; Maria var för dygdig, för upphöjd och gudfruktig, och för anständig för att nedlåta sig till en sådan opassande form av publikt och utåtagerande sörjande. Kapucinpredikanten Ochino var en av dem som under Colonnas samtid skrev och predikade om just dessa porträtt av den gråtande och sörjande Maria, och varnade i en text kristna kvinnor för att jämföra sina egna känslor för sina barn, med Marias känslor för Jesus och hennes känslor kring Jesu lidande och död.⁵⁷ Ochino menade visserligen att ingen kunde ha känt starkare känslor vid korsfästelsen än Maria, men att hennes tro och tillit till Gud måste ha varit starkare än hennes moderskänslor, och att vetskapen om att detta var Guds vilja och innebar frälsning för hela mänskligheten skulle ha givet henne en känsla av glädje och triumf, minst lika mycket som hon måste ha känt sorg över sin son.⁵⁸ Dessa uttalanden och antaganden från Ochino om vad Maria måste ha känt gör Colonnas *Pianto* ännu lite intressantare, framför allt när man tar i beaktande att *Pianto* ursprungligen var ett privat brev, sannolikt till just Bernardino Ochino. Colonnas *Pianto* inleds med en kort beskrivning av vad som verkar vara en klassisk *pietà*, Jungfru Maria med den döde Kristus i sin famn, efter korsfästelsen:

Friday and the late hour prompt me to write of my sorrow at seeing the dead Christ in His mother's arms [...]. I see the sweet mother, her heart full to the brim with most burning love, tied by so many chains in the love of her Son that they cannot be expressed in ordinary language.⁵⁹

Redan i inledningen görs det tydligt att meditationen handlar mindre om Jesus och Kristi lidande, och betydligt mer om Maria och hennes känslor; känslor så starka att de inte "kan uttryckas i vanligt tal", enligt Colonna. Hennes sätt att uttrycka Marias känslor tyder på ett visst avståndstagande från Ochinos uttalanden, eller åtminstone på att Colonna medvetet formar en egen idé och åsikt om hur passionshistorien och Marias känsloliv skall tolkas, och inte helt följer Ochinos åsikter, trots att han ofta framstår som en form av mentor till Colonna, såväl som en auktoritet inom teologiska ämnen. Colonnas svar till Ochinos idéer om Maria och

⁵⁷ D'Elia, "Drawing Christ's Blood", *Renaissance Quarterly*, s. 118.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Vittoria Colonna, *Pianto della Marchesa di Pescara sopra la passione di Christo*, (Bologna 1557). I Susan Haskins (red.), *Who is Mary? Three Early Modern Women on the Idea of the Virgin Mary*, (Chicago 2008), s. 53.

passionshistorien är intressanta, dels för att de visar på en vilja och en oräddhet att ifrågasätta och motsätta sig manliga auktoriteter hos Colonna, men även för att dessa uttalanden också säger indirekt något om Colonnas syn på kvinnlighet och kvinnlig styrka och kapacitet.

3.2.1 Kvinnlig representation i Colonnas *Pianto*

Under denna rubrik kommer ett antal citat och utdrag från Vittoria Colonnas *Pianto* att presenteras, diskuteras, och analyseras utifrån deras funktion som representativa för Colonnas tankar rörande kvinnors värde och kvinnlig styrka och kompetens i olika former. Dessa citat, vilka alla är kopplade till kvinnor och ger indikationer om Colonnas idéer och åsikter, berör till övervägande del Jungfru Maria, som kan hävdas vara meditationens huvudperson och -fokus, men även andra kvinnor nämns, av dessa övriga kvinnor är Maria Magdalena, eller Maria från Magdala, den mest omtalade, liksom den mest framstående och för läsaren mest välkända. Övriga omnämnda kvinnor är främst Martha från Betania, och hennes syster, Maria, som i Colonnas *Pianto* har vävts samman med ovannämnda Maria Magdalena, vilket var en inte sällan förekommande missuppfattning i medeltida och tidigmoderna religiösa texter, baserat på en inkorrekt bibeltolkning härstammande från 500-talet, vilken ledde många till misstaget att slå ihop Maria från Magdala och Maria från Betania till en och samma person, trots att de enligt kanoniska bibelskrifter är två separata personer.⁶⁰ Dessa är de enda kvinnor som nämns vid namn, övriga omnämnda benämns endast med beskrivningar, så som ”den samariska kvinnan”, ”den kanaanitiska kvinnan”, bland andra, och nämns endast kortfattat av Colonna, och kommer därför inta en närmast obetydlig plats i den här texten; fokus kommer placeras på Jungfru Maria, och till viss del Maria Magdalena.

Inledningsvis vill jag fästa en viss uppmärksamhet vid några av de namn och/eller titlar som Colonna använder i relation till Jungfru Maria; det mest förekommande är utan tvekan just Jungfru Maria, *Virgin Mary*, antingen som en hel titel med namn och förled, eller enbart med namn – Maria/Mary, eller förleden *Jungfrun/The Virgin*. Även den beskrivande titel *Modern* eller *The Mother*, som det återgivs i den engelska översättningen, är förekommande, liksom *Madonnan/the Madonna*. Det är dock titeln *Queen of Heaven*, Himladrottningen, som jag i detta stycke vill fästa fokus vid.⁶¹ Denna titel tillskrivs vanligen Maria först efter henne upptagande

⁶⁰ Haskins (red.), *Who is Mary?* s. 58. Se fotnot 29.

⁶¹ Colonna, *Pianto*, i Susan Haskins (red.) *Who is Mary*, s. 55.

i Himmelriket, där hon sägs regera som drottning vid Guds sida, men Colonna använder i *Pianto* denna titel redan i samband med korsfästelsen och passionshistorien:

I believe that the Queen of Heaven mourned Him in many ways: first as a human being; seeing this most beautiful body, created from her own flesh, entirely torn; and that hair, cherished by her with such care, [...] the hands which had blessed her as her Lord, and served her as a son, wounded; and His feet.⁶²

Detta citat är i min mening intresseväckande av ett flertal anledningar; den första och mest kortfattade är kanske användandet av titel *Queen of Heaven*, vilken normalt inte används för att beskriva den jordiska Maria, men trots detta har författaren valt att använda denna titel. Varför Colonna valde denna titel är närmast omöjligt att veta med säkerhet. Kanske ville hon betona att Maria, även efter upptagandet till himmelsk status, aldrig slutade sörja sin son. Kanske vill hon få in även denna himmelska och maktfyllda titel i beskrivningen av Maria för att betona även denna aspekt av hennes karaktär och Mariakultens symbolik. Vad som än är anledningen till detta ordval är det för den här undersökningen intressant att påpeka Colonnas uppenbara ambition att tillskriva och framhålla inte bara Marias kyska och moderliga egenskaper, utan även hennes status som frälsare och makthaverska. Vidare är ovan nämnda citat intressant eftersom det, i synnerhet med vetskapen om att *Pianto* ursprungligen var ett brev, sannolikt till Ochino, ytterligare belyser Colonnas välartikulerade men aningen konfrontativa sida, eftersom hon här ännu tydligare än i föregående citat diskuterar hur hon föreställer sig att Maria måste ha sörjt sin sons död; på ett ytterst mänskligt och fysiskt sätt, men även, vilket framkommer senare i texten, med en viss känsla av triumf och storslagen förundran och glädje över mänsklighetens frälsning. I den fortsatta texten beskriver Colonna hur hon föreställer sig Marias känslprocess, vilken inleds med ovanstående citat, men fortsätter med en övergång till ett mindre materiellt och mer andligt uttryckssätt:

But then, raised to a loftier thought, I believe that she was contemplating the sacred pierced head as the rich vessel in which all wisdom, divine and human, was gathered. The closed eyes in which were the sun of justice and mercy; the brow at whose command angels tremble and the elements obey; the wounded hands which created the heavens, and thus the feet, which trod the stars [...].⁶³

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

I denna fortsatta beskrivning av Marias känslor finns det fortfarande ett element av sorg, men med detta visar Colonna att hon själv, i egenskap av författare av texten, men även Jungfru Maria, vilken är den som tillskrivs dessa tankar och känslor, har en djup kunskap om flera teologiska och bibliska diskussioner, traditioner, och uttryckssätt, såväl som ett intellekt kapabelt till denna typ av inte enbart fysisk, utan även metafysisk kontemplation eller meditation. Tillsammans visar dessa två citat till stor del hur Colonna uppfattade och ville framhäva Maria, som en komplex och mångfacetterad person, som kännande såväl som tänkande; Colonna tillåter Maria att vara en människa och en moder, lika mycket som hon uppfyller rollen som Himladrottningen och den sublimes *Mater Dei*.

I stycket efter dessa beskrivningar över Marias sorg och känslö- och tankeprocesser fortsätter Colonna meditationen, såväl som den medföljande diskussionen, om Marias tankar och ageranden under och strax efter korsfästelsen, och även här kan Colonnas särskiljande från många andra *spirituali* och italienska evangelister upptäckas; följande citat illustrerar tydligt Vittoria Colonnas ovanligt starka dragning till Maria och hennes roll som kyrkans stöttepelare såväl som *mediatrix* och mänsklighetens frälsare, vid sidan av Kristus:

She reflected that her weeping was the cause of joy to so many souls dearest to her, who had awaited so long that blessed day. But this did not allay her pain; rather it increased in her, because it made her duty, that of redeeming her descendants, even greater.⁶⁴

Inledningen "She [Mary] reflected" ger en antydning om en medvetenhet, en djupare förståelse, och en intelligens hos Colonnas version av Maria, vilket bör noteras som en del, om än en liten sådan, i Colonnas om- och nyskapande av en egen version av respektabel kvinnlig identitet. Citatet i sin helhet refererar dock till idén om Marias lidande, och de paradoxala känslorna av sorg och glädje hon skall ha känt; hennes sorg över att ha förlorat sin son, men också den glädje som hon hävdas ha känt, på grund av vetskapen om att Jesu lidande och död innebär hela mänsklighetens frälsning och förlåtelse. Kristendomen, liksom många mytbildningar och religioner, är ofta uppbyggd runt om paradoxer och motsättningar, vilket även kan ses i ovanstående citat; Maria är inte bara medveten om den blandning av sorg och lycka som hon själv och alla Jesu följare kände, hon är även medveten om att hennes plikt och uppgift är långt ifrån slutförd. Trots denna "blessed day", när Kristus dog för mänsklighetens synder och deras förlåtelse, har Marias uppgift, att i egenskap av *mediatrix* och apostel, frälsa och rädda de

⁶⁴ Colonna, *Pianto*, i Susan Haskins (red.) *Who is Mary*, s. 56.

kommande generationerna, endast vuxit sig större och tyngre, och denna börda, tillsammans med de motstridiga känslor Colonna beskriver som tillhörande Maria, sorg och glädje, tillsammans med vetskapen om att människornas frälsning nu vilar hos henne, gör Maria till inte bara en enormt viktig, upphöjd, och mäktig figur i Colonnas tolkning, utan även en ovanligt mänsklig och komplex sådan. Kort efter det ovanstående låter Colonna den gråtande Maria känna glädje i sin sorg:

With what true love, I believe, she wanted everyone in the entire world to be able to see what she saw, so that that they might enjoy such immense grace.⁶⁵

Även här antyds Marias roll som spridare av ett budskap, vilket framkommer av citatet, liksom i ett senare stycke, vilket innehåller många likheter med det ovanstående, och lyder "And she would have wished to call the entire world to adore Him".⁶⁶ Hennes roll som apostel framträder allt tydligare, och ger Colonnas Maria en större egen agens och en mer utåtriktad karaktär. Dessutom finns det i citat som detta ett element av omsorg och kärlek, vilket även det är ett genomgående drag i Jungfru Marias karaktärsbildning, och har så varit sedan hon först tillskrevs rollen som Guds moder, redan under 400-talet; vad som är intressant är hur Colonna beskriver en kärleksfull och hängiven modersgestalt, som även är uppfylld av egna tankar och känslor, och som lever ett utåtriktat och tydligt agerande liv, såväl som ett kontemplativt. Det är möjligt att Colonna lägger in vissa drag av den egna karaktären och tar inspiration från sitt eget liv i dessa beskrivningar; Colonna själv levde delar av sitt liv som en starkt religiös och tillbakadragen änka, och fäste stor vikt vid sina studier, sin spirituella utveckling, och det kontemplativa livet, men detta hindrade henne inte från att ingripa i och ta del av sin tids stora kulturella och intellektuella, politiska, och religiösa händelser och konflikter. Kanske, eller till och med troligen, finns det ett samband mellan Colonnas egna liv och personlighet, och den bild av framstående och heliga kvinnor, från Jungfru Maria till Maria från Magdala och en rad kvinnliga helgon, som hon skapar i sitt författarskap. Dessa kvinnor är ofta mer komplexa, mer dynamiska, mer aktiva, och med en större personlig agens i Colonnas beskrivningar än i mer normativa samtida beskrivningar.⁶⁷

Även om *Pianto* till övervägande del handlar om Jungfru Maria är hon inte den enda omnämnda kvinnan av vikt i Colonnas meditation. Som det beskrevs i inledningen av detta

⁶⁵ Colonna, *Pianto*, i Susan Haskins (red.) *Who is Mary*, s. 57

⁶⁶ Colonna, *Pianto*, i Susan Haskins (red.) *Who is Mary*, s. 63.

⁶⁷ Brundin, "Vittoria Colonna and the Virgin Mary", *The Modern Language Review*, s. 70ff.

stycke omnämns även med aktning Maria från Magdala, eller Maria Magdalena. Hon omtalas i *Pianto* första gången inte vid namn, utan som Lazarus syster. Det är även bland annat i detta stycke som den tidigare diskuterade missuppfattningen att Maria från Betania och Maria från Magdala skulle vara samma personer går att upptäcka i texten; Maria från Betania är enligt bibliska skrifter syster till Lazarus, mannen som Jesus skall ha återuppväckt från de döda, men i Colonnas meditation har dessa båda kvinnor sammansmält till en person. I *Pianto* adresserar Colonna ett stort antal personer, framför allt bibliska karaktärer vilka hon ansåg borde ha varit närvarande under passionshistoriens händelseförlopp, men som enligt bibliska källor inte var det, däribland Lazarus, vilken Colonna kritiserar i skarpa ordalag, samtidigt som hon lyfter fram hans syster, Maria Magdalena, som dessutom är den enda av de omnämnda personerna, utöver Josef (och givetvis Jungfru Maria, men eftersom hon är snarare att betrakta som huvudperson i *Pianto* inräknas hon inte i denna kategori), i Colonnas *Pianto* som helt undgår Colonnas kritik och förkastelse, och istället endast bemöts av författaren med hyllningar och beröm.⁶⁸ Colonnas positiva inställning till Maria Magdalena har sannolikt även det en koppling till författarens personliga liv; vid flera tillfällen, i brev och sonetter, framhävs Maria Magdalena som en av de, efter Jungfru Maria, mest framträdande bibliska kvinnorna, vilka Colonna menar att hon själv, såväl som andra kvinnor, borde ha som förebild och modell för sina egna liv. Därför är det föga förvånande att Maria Magdalenas första omnämnande i *Pianto* är, med den tidens språk, uteslutande positivt:

But I will indeed call Lazarus, who does not understand that his sweetest sister, a woman and weak, surpasses him in courage and love, precedes him in gratitude, and is superior to him in all the virtues.⁶⁹

“A woman and weak” uppfattas idag inte särskilt positivt, men i placerad i sin samtida kontext är ordvalet förståeligt, och har sin bakgrund i den katolska kyrkans traditionellt misogyniska kvinnosyn, härstammande från skapelseberättelsen och Evas ”svaghet” när hon föll för ormens frestelser och orsakade syndafallet. I detta fall bör ordvalet förstås i relation till Maria Magdalenas ovanliga mod och hängivenhet, snarare än som ett negativt omdöme om kvinnor, och givetvis måste det även betraktas i sin samtida historiska och starkt religiösa kontext.⁷⁰ Vad som istället bör vara fokuspunkten i detta citat är de mer positiva ord och uttryck med vilka

⁶⁸ Brundin, ”Vittoria Colonna and the Virgin Mary”, *The Modern Language Review*, s. 69.

⁶⁹ Colonna, *Pianto*, i Susan Haskins (red.) *Who is Mary*, s. 58.

⁷⁰ Haskins (red.), *Who is Mary?* s. 58. Se fotnot 29.

Colonna beskriver Maria Magdalena: hennes mod, hängivenhet, och dygd är intressanta, men framför allt är de mycket talande ”surpasses”, ”precedes”, och ”superior” av relevans såväl som av stort intresse i denna undersökningens sammanhang, då de beskriver inte bara hennes egenskaper, utan även hur hon i dessa överträffar en i övrigt framstående biblisk manlig karaktär; Maria Magdalena är inte bara en ovanlig kvinna, hon är en ovanlig *person*, som överträffar och överskrider såväl män som kvinnor. Nästa gång Maria Magdalena nämns är det i relation till en annan syster, Marta från Betania, och det är också till just Marta som Colonna vänder sig i sin kritik över hennes frånvaro vid korset såväl som Jesu gravkammare, och återigen används Maria Magdalena som exempel:

Do you think perhaps that it is enough for Magdalen to be there? Do you not know that she has buried Him in her heart [...]? She is truly there, mourning and serving Christ. She accompanies the Mother with such humility and with such passionate love that she will be consoled before anyone else, to bear witness to the divine Judge of her faithful soul and of her bitter sorrow.⁷¹

Även här lyfts Maria Magdalenas positiva egenskaper och ageranden fram, och i synnerhet betonas henne hängivna närvaro. Hon är enligt många bibliska såväl som apokryfiska källor närvarande vid korsfästelsen, såväl som vid återuppståndelsen; vilket Colonna vid två separata tillfällen betonar, i synnerhet i relation till andra personer, vilka inte närvarande vid något av det. Maria Magdalenas roll i bibeln och den kristna läran är intressant och komplex på många sätt, och ofta framhävs hon till övervägande del som ”botgörerskan” och ”synderskan” som har funnit förlåtelse, men Colonna verkar välja att inte fokusera på dessa delar av hennes karaktär, utan endast de delar vilka framställer henne som en unik, komplex och framför allt uteslutande värdig och föredömlig förebild, för män likaväl som för kvinnor. Värt att nämna är även den relation som Colonna i sin *Pianto* skapar mellan Maria Magdalena och Jungfru Maria; i det ovanstående citatet nämns att hon ”accompanies the Mother with such humility and with such passionate love”, och i ett senare stycke följer att ”She [Jungfru Maria] alone had to [...] comfort the Magdalen,”⁷² och genom dessa korta textrader kan en hel relation mellan de två bibliska kvinnorna upptäckas; vad som liknar en djup och kärleksfull vänskapsrelation beskrivs, och detta omnämnande av kvinnlig vänskap och ömsesidigt omhändertagande och stöttande av varandra bör nämnas i samband med Colonna och kvinnligt identitetsskapande. Colonna själv

⁷¹ Colonna, *Pianto*, i Susan Haskins (red.) *Who is Mary*, s. 60f.

⁷² Colonna, *Pianto*, i Susan Haskins (red.) *Who is Mary*, s. 63.

lade stor vikt inte bara vid sin egen roll som kvinna och det kvinnliga könets värdighet generellt sett, utan kultiverade även många djupa, emotionella såväl som intellektuella relationer med andra kvinnor, och måste antas ha varit djupt inspirerad av ett flertal framstående och företagsamma kvinnor i sin omgivning, så som Costanza d'Avalos (den äldre) och drottning Marguerite av Navarra, vilka båda två har omnämnts och diskuterats i föregående kapitel. Att Colonna således väljer att vid mer än ett tillfälle betona relationen mellan två av kristendomens mest framträdande kvinnor, Jungfru Maria och Maria Magdalena, är inte på något vis särskilt förvånande.

Colonnas *Pianto* återvänder slutligen till att fokusera enbart på Jungfru Maria och hennes känslor och tankar, så som Colonna själv föreställde sig dem. Ingående beskrivningar av Marias ofta komplexa och motsägelsefulla känslor framförs mot slutet av meditationen, i vilka Colonna beskriver henne glädje och hennes sorg, hennes oro och ångest såväl som hennes triumf, och det lidande Maria på många sätt, i Colonnas ögon, delar med Kristus, i form av att hon nu är ansvarig för kommande själars frälsning; men också att detta lidande i sig är vägen till helande och frälsning. Vad jag dock, slutligen, vill fästa störst vikt vid är *Pianto*'s sista rader:

Only faith kept her in life, and she kept faith alive by reinvesting the whole world with it, the world that was now deprived of it. Therefore, since all the treasure that the Christian can obtain is born of true faith, and having received it from the Virgin Mary, without whom it would have been extinguished, we should then consider how great is our obligation to her; so great, in fact, shall we find it that this our mortal life will not suffice a thousandth part to satisfy it.⁷³

Detta måste betraktas dels som en mycket effektiv och känslostark avslutning, på en genomgående gripande och känslös text; Colonnas talang för poetiska och dramatiska såväl som intellektuellt sofistikerade uttryckssätt framgår genom hela *Pianto*, men framkommer kanske ännu tydligare i dessa avslutande rader. Utöver att agera exempel för Colonnas skicklighet som författare belyser detta citat, det sista som skall diskuteras i denna undersökning, vikten av Maria inom den kristna tron. Detta starka fokus på Maria är inom den katolska kyrkan inte ovanligt; tvärtom har Mariakulten allt sedan 400-talet varit en framträdande kraft inom den ortodoxa katolska kyrkan. Vad som bör hållas i åtanke är att Colonna visserligen var katolik, men mer än det var hon även reformatör, och även de katolska reformrörelserna var, liksom de senare protestantiska, mycket kristocentriska och lade istället tonvikten på Kristus, och många, däribland den så ofta omnämnda kapucinmunken Ochino,

⁷³ Colonna, *Pianto*, i Susan Haskins (red.) *Who is Mary*, s. 65.

valde att se Maria som ett exempel på stark gudstro och som en förebild för kristna, men tog avstånd från hennes roll som *mediatrix* och frälsare.⁷⁴ Att Colonna trots reformrörelsernas vedertagna kristocentriska åskådning väljer att placera så stort fokus på Marias roll, liksom en så stark tilltro till henne som frälsare, är på många sätt enastående. *Pianto*'s avslutning uttrycker tydligt och utan tvekan åsikten att kristendomen inte skulle kunna existera utan Maria; det var hon som höll tron vid liv, och som återinförde den i en värld från vilken den försvunnit; likaså är det från Maria som "true faith" härstammar, och utan henne hade den slocknat och gått förlorad, och därmed, menar Colonna, är mänsklighetens, eller åtminstone kristenhetens, tacksamhetsskuld till Jungfru Maria större än vad som någonsin kan återgäldas. Colonnas enorma tilltro till Maria är talande, och ger på många sätt antydningar om Colonnas egna idéer om reform; även om hon såg anledning till att förändra och förbättra den katolska kyrkan, dess lära, och byråkrati, så var hon inte heller beredd att helt följa reformatoriska ledare och deras åsikter till fullo.⁷⁵ Istället verkar Colonna ha slutit sig till de rörelser som närmast liknade hennes egna ideal, men utan att göra avkall på några av sina egna idéer och tankar, även när dessa gick i strid med gängse uppfattningar. Mot bakgrund av det faktum att *Pianto* dessutom ursprungligen var nedtecknad som ett brev till Ochino, blir detta avslutande påstående ännu starkare, och visar tydligt Colonnas stundtals, om än alltid välartikulerade och förfinade, polemiska natur och uttryckssätt. Raden "[...]we should then consider how great is our obligation to her[...]" är med detta i åtanke mycket talande, eftersom den innehåller en direkt uppmaning till läsaren att betänka sin tacksamhetsskuld till Jungfru Maria. Detta, tillsammans med flertalet andra tidigare diskuterad stycken ger *Pianto* en känsla av att vara mer än endast en meditation, genomförd av en from kristen kvinna, och nedtecknad som ett brev till en religiös mentor; *Pianto* kan likaväl läsas som en argumenterande text, nästintill liknande ett debattinlägg, i vilket starka åsikter uttrycks inbäddad i from kristenhet, och med den kontextuella kunskapen om Colonna, Ochino, och de under 1500-talet pågående religiösa och politiska debatterna är det möjligt att utläsa och studera Colonnas tydliga åsikter, om religion, spiritualitet, och kvinnlighet, vilka alla framkommer på olika sätt i denna meditation. Colonnas Maria lyfts inte bara fram som den ur vissa aspekter kanske viktigaste personen inom kristendomen, utan också som en symbol för olika former av kvinnlighet och kvinnlig styrka, vilka alla kan relateras till Colonnas personliga liv. Hennes idéer om kvinnlig representation

⁷⁴ D'Elia, "Drawing Christ's Blood", *Renaissance Quarterly*, p. 121f.

⁷⁵ Det är viktigt att ha i åtanke, att trots att Colonna var en brinnande reformivrare finns inga tecken på att hon skulle ha övervägt att lämna den katolska kyrkan, som så många andra katolska reformatorer gjorde, istället verkar Colonna ha varit av åsikter att den katolska kyrkan skulle förändras och förbättras inifrån.

och identitet kan på så vis spåras och utläsas även i hennes religiösa texter, så som *Pianto*, i vilka dessa åsikter i synnerhet exemplifieras genom Colonnas, inte sällan paradoxala men också alltid mångfacetterade och positivt framställda, versioner av klassiska bibliska kvinnor, som den hängivna, modiga, och passionerade Maria Magdalena, och mer än någon annan; genom Jungfru Maria, den mänskliga och sublimes, den jordiska modern och den regerande Himladrottningen och frälsaren av mänskligheten.

4 Sammanfattning och slutsatser

Vittoria Colonna bygger i sin *Pianto* upp en berättelse kring en berättelse; passionshistorien är, åtminstone i stora drag, välkänd för de flesta av dagens människor som på något sätt kommit i kontakt med kristendomen, oavsett den personliga trostillhörigheten, och för Colonnas samtida, i huvudsak kristna, läsare var den utan tvekan mer än välbekant; det var inte bara en berättelse, det var sanningen som stora delar av ens världsåskådning var uppbyggd på. Intressant i detta sammanhang är hur Colonna nästintill fortsätter passionshistorien, eller snarare återger den ifrån Marias, eller så som Colonna föreställde sig hennes, perspektiv. Det kan antas att detta perspektiv var viktigt för Colonna, inte bara som en metod för att uttrycka sina åsikter rörande de reformatoriska rörelsernas kristocentrism och avståndstagande från Maria som frälsare och *mediatrix*, utan även på ett mer personligt plan; genom att tillskriva Maria den betydelse, för mänskligheten, kristenheten, och hela kristendomens existens, som författaren så tydligt gör i *Pianto*, tillför Colonna ett drag kvinnlighet och nästintill liknande gudinnetro till den annars så androcentriska kristendomen. Med denna starka betoning på Marias roll, hennes komplexa personlighet, och inte minst hennes roll som makthaverska och frälsare lyfter Colonna henne över rollen som enbart Guds Moder och en trogen kristen; hon ger henne en personlighet, egen agens, tankar, känslor, och åsikter, och hon ger henne en oförnekbar plats i den kristna ideologin och teologin, på ett sätt som går i strid med merparten av Colonnas samtida reformatorers synsätt.

Utöver att tillskriva Maria dessa betydelser och egenskaper, och därmed ge Maria en hedersplats på himlavalvet, bokstavligt och bildligt i detta fall, eftersom Colonna även beskriver henne som *Regina Caeli*, "Queen of Heaven", så bidrar denna version av Maria, i viss mån även tillsammans med *Pianto*'s Maria Magdalena, till skapandet av en ny kvinnlig identitet i ett vidare perspektiv. Colonna skapar med dessa till viss del nya varianter av kända bibliska

kvinnor förutsättningarna för en ny typ av kvinnlighet att ta form; en kvinnlighet som fortfarande faller inom de socialt accepterade normerna för kvinnlighet under renässansen, men som samtidigt är mer komplex, sofistikerad, och mer intellektuell och bildad, och dessutom mer bestämd, självsäker, och med ett betydligt större maktutövande, men utan att någonsin göra avkall på sin kvinnlighet. Detta identitetsskapande gjorde inte bara Colonnas Maria till en mer framstående och mäktig karaktär, det bidrog även till att ge kvinnor en ny form av kvinnlighet att modellera sig själv och sina liv efter, på samma sätt som Colonna själv gjorde.

Avslutningsvis vill jag betona vikten av representation, något som även Vittoria Colonna verkar ha varit högst medveten om. Att representation, oavsett inom vilka kategori, är viktigt, och av en stor betydelse, i synnerhet för personer tillhörande minoriteter eller marginaliserade grupper. Ofta söker man representation inom det som ligger nära till hands, och det som man ser upp till; idag är det kanske inom populärkultur, eller inom olika yrkesområden; det är därför inte svårt att föreställa sig att en kvinna i det starkt kristna Italien, under 1500-talet, sökte efter representation både i det som låg nära hennes vardag, men också inom det område som hon såg som eftersträvansvärt och tillbad: religionen. Colonna och hennes texter, *Pianto* såväl som hennes bevarade brev och religiösa sonetter, är utmärkta exempel på sökandet efter identitet och representation, och när hon fann att det saknades, verkar hon helt enkelt ha skapat den representationen hon sökte. I ett brev från Vittoria Colonna till drottning Marguerite av Navarra beskriver Colonna exakt detta sökande efter förebilder som kvinnor kan identifiera sig med och se sig själva i, och uttrycker åsikten att det är lättare att följa exempel från någon av det egna könet, och beskriver vidare att hon ser Marguerite som något av en spirituell moder och mentor.⁷⁶ Detta uttalande, vilket i grund och botten handlar om representation och identifikation, förklarar i sin enkelhet mycket utav Colonnas åsikter, så som de förstås idag; en längtan efter att se sig själv och sitt kön rättvist och positivt representerat, att kunna finna förebilder som man inte bara kan se upp till utan även identifiera sig med, och som man kan känna en samhörighet med. Och var söker man inte helst sina förebilder, om inte inom det område där ens tro och största passion ligger? Med detta i åtanke är det fullt naturligt för Vittoria Colonna, som levde ett på många sätt utåtriktat och sekulärt, men samtidigt så djupt religiöst liv, att söka sina förebilder inom religionen, i Bibeln och i helgonvitor, och när hon fann att delar av den representation och identitet hon sökte saknades, skapade hon den själv.

⁷⁶ Adler, "Strong Mothers, Strong Daughters", *Italica*. s. 313. "Parendomi che gli esempi del suo proprio sesso . . . a ciascuno sian piui proportionati, et il seguir l'un l'altro piui lecito".

5 Litteraturförteckning

Källmaterial

Colonna, Vittoria, *Pianto della Marchesa di Pescara sopra la passione di Christo*, (Bologna: 1557). I Susan Haskins (red. och övers.), *Who is Mary? Three Early Modern Women on the Idea of the Virgin Mary*, (Chicago: The University of Chicago Press, 2008).

Litteratur

Adamo, C. Phillip. Lynch, H. Joseph, *The Medieval Church. A Brief History*. (New York: Routledge, 2014).

Adler, M. Sara, "Strong Mothers, Strong Daughters: The Representation of Female Identity in Vittoria Colonna's Rime and Carteggio." *Italica*, Vol. 77, Nr. 3, 2000, s. 311-330.

Brundin, Abigail, "Vittoria Colonna and the Virgin Mary." *The Modern Language Review*, Vol. 96, Nr. 1, 2001, s. 61-81.

Brundin, Abigail (red), Crivelli, Tatiana (red.), Sapegno, Maria Serena (red.), *A Companion to Vittoria Colonna*, (Leiden & Boston: Brill, 2016).

Chemello, Adriana, "Vittoria Colonna's Epistolary Works". I Brundin, Crivelli, Sapegno (red), *A Companion to Vittoria Colonna*, (Leiden & Boston: Brill, 2016).

Cox, Virginia, *Women's Writing in Italy. 1400-1650*, (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2008).

D'Elia, Una, "Drawing Christ's Blood: Michelangelo, Vittoria Colonna, and the Aesthetics of Reform." *Renaissance Quarterly*, Vol. 69, Nr. 1, 2006, s. 90-129.

Haskins, Susan (red. och övers.), *Who is Mary? Three Early Modern Women on the Idea of the Virgin Mary*, (Chicago: The University of Chicago Press, 2008).

Kelly, Joan, *Women, History, and Theory. The Essays of Joan Kelly*, (Chicago: University of Chicago Press, 1984).

Robin, Diana, "The Breasts of Vittoria Colonna." *California Italian Studies*, Nr. 3, 2012.

Roscoe, Maria Fletcher, *Vittoria Colonna: Her life and poems*, Scholars Choice Edition, (London: MacMillian and co, 1868).

Rubin, Miri, *Mother of God. A History of the Virgin Mary*, (New Haven & London: Yale University Press, 2009)

6 Bildbilagor



Fig. 1. *Pietà*, staty i marmor, (utförd 1498–99) av Michelangelo Bounarroti, Sankt Peterskyrkan i Vatikanstaten, Rom. Fotografi av Stanislav Traykov.

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3694513>



Fig. 2. *Pietà per Vittoria Colonna*, el. ”Study for the Colonna Pietà” (engelsk titel), av Michelangelo Bounarroti, daterad till ca 1538–1544. Teckning i svart krita, 28.9 cm x 18.9 cm. Återfinns idag på Isabella Stewart Gardner Museum, Boston. Hämtad från: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=11427138>